

de Kanttekening

MEI 2025 | DEKANTTEKENING.NL | PRIJS €7,49

Vrij, moedig & inclusief

CDA-leider Henri Bontenbal:
**‘Moslims zijn volwaardig
onderdeel van onze samenleving’**

Bas Heijne: ‘Demonstreren
tegen fascisme is naïef.
We moeten ons organiseren’

Eindelijk erkent de
EU dat Turkije afglijdt
naar een totalitaire staat

Inhoudsopgave

de Kanttekening MAGAZINE

COLOFON

Mei 2025
Jaargang 8 - nr. 86

UITGEVER
De Kanttekening B.V.

HOOFDREDACTEUR
Mehmet Cerit

REDACTIE EN EINDREDACTIE
Tayfun Balcik, Mariska Jansen
en Majorie van Leijen

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE
Mariska Jansen, Tayfun Balcik,
Mehmet Cerit, Ewout Klei, Thomas
von der Dunk, Abdelkader Benali,
Tineke Bennema, Yavuz Baydar,
Geraldina Metselaar, Majorie van
Leijen, Anne-Rose Hermer,
Arjan van Westen, Kaya Bouman,
Kirsten van den Hul

BEELD COVER
CDA-leider Henri Bontenbal
Beeld: CDA

CONTACT / INFORMATIE
010-2013740
info@dekanttekening.nl
www.dekanttekening.nl

Vrij, moedig & inclusief

De uitgave van dit blad wordt
mede mogelijk gemaakt door:

IMAA Accountancy & Advies B.V

6

Henri Bontenbal: 'Moslims zijn volwaardig onderdeel van onze samenleving'

● OP DE COVER

22

Geen rode lijn voor Israël: Schoof houdt vast aan diplomatie

● SAMENLEVING

● OP DE COVER

06 Henri Bontenbal: 'Moslims zijn volwaardig onderdeel van onze samenleving'

● COLUMN

11 Ik studeerde aan de Hebrew University, maar zou dat nu niet meer doen - Tineke Bennema

● SAMENLEVING

12 Bas Heijne: 'Demonstreren tegen fascisme is naïef. We moeten ons organiseren'

16 Ben jij weleens bang voor een aanslag? Dit zegt ons panel

18 Minister Van Hijum (NSC): 'We stoppen arbeidsmigranten weg'

● WERELD

22 Geen rode lijn voor Israël: Schoof houdt vast aan diplomatie

24 'Door Sivas besepte ik dat ik aleviet ben'

26

Nieuw in Nederland: 'Niemand kon mijn veiligheid garanderen'

● NIEUW IN NEDERLAND

46

Een avond rondom het nieuwe boek van Çankaya: 'Ik hoef het Westen niet meer'

● KUNST & CULTUUR

De onwaarschijnlijk verre reizen van Ibn Battuta

● KUNST & CULTUUR

44

● NIEUW IN NEDERLAND

26 Nieuw in Nederland: 'Niemand kon mijn veiligheid garanderen'

● WERELD

28 Belgische PVDA luistert naar kiezers, maar neemt niet klakkeloos standpunten over

31 Inmiddels vieren we de meertaligheid – Abdelkader Benali

32 VS: 'Hoogopgeleiden zitten simpele oplossingen in de weg'

34 Eindelijk erkent de EU dat Turkije afglijdt naar een totalitaire staat

36 De Koerden sloten een deal met AlSharaa. Hoe staan ze er nu voor?

38 Israëliërs voelen zich de meest kwetsbare partij

● COLUMN

40 Het moreel meest hoogstaande leger ter wereld - Thomas von der Dunk

41 Met feminisme heeft de antitransbeweging niks te maken - Kirsten van den Hul

● KUNST & CULTUUR

42 Liens opa zat bij de NSB: 'De oorlog is voorbij, maar niet in mij'

44 De onwaarschijnlijk verre reizen van Ibn Battuta

46 Een avond rondom het nieuwe boek van Çankaya: 'Ik hoef het Westen niet meer'

In het kort.

Israël kondigt annexatie Westelijke Jordaanoever aan, mensenrechten-experts slaan alarm

PALESTIJNEN VLUCHTEN TERWIJL ISRAËLISCHE SOLDATEN OP 10 FEBRUARI HET VLUCHTELINGEKAMP NUR SHAMS OP DE BEZETTE WESTOEVER BINNENVALLEN. BEELD: ZAIN JAAFAR/AFP

De Israëlische regering heeft officieel aangekondigd de Westelijke Jordaanoever volledig te willen annexeren. Dat staat in een verklaring van het ministerie van Defensie. Mensenrechtenorganisaties en internationale experts slaan alarm.

In de verklaring wordt de ‘volledige annexatie en kolonisering van Palestina’ gepresenteerd als een mijlpaal. ‘Sinds 1967 – de bezetting van de Westelijke Jordaanoever – heeft er geen grotere revolutie plaatsgevonden in Judea en Samaria’, staat er. Met het gebruik van de Bijbelse namen voor het bezette Palestijnse gebied benadrukt de Israëlische regering haar ideologische claim.

Palestijnse dorpen en bewoners worden in de verklaring neergezet als obstakels, onder meer door te spreken van ‘illegale Arabische constructies’. De afsluitende woorden luiden: ‘Judea en Samaria, de wieg van onze samenleving, het land van de Bijbel. We zijn hier om te blijven.’

Volgens mensenrechtenactivisten, onder wie VN-rapporteur Francesca P. Albanese, vormt deze stap een regelrechte aanval op het internationaal recht. ‘Dit is een ernstige en diepgaande schending’, schrijft ze op Instagram. ‘Als dit niet wordt gestopt, leidt het onvermijdelijk tot de ineenstorting van het multilaterale systeem, dat gebouwd is op universele principes zoals soevereiniteit, zelfbeschikking en het internationaal recht.’ ●

Pegida-voorman opnieuw veroordeeld voor beledigen moslimgemeenschap

Pegida-voorman Edwin Wagenveld is opnieuw veroordeeld voor groepsbelediging van de moslimgemeenschap. Ook het beledigen van de Arnhemse burgemeester Ahmed Marcouch komt de islamcriticus niet onbestraft te staan. Hij krijgt een taakstraf en een geldboete.

Wagenveld werd door de politierechter in Arnhem veroordeeld voor drie misdrijven: groepsbelediging, het beledigen van de Arnhemse burgemeester Marcouch en het opzettelijk niet voldoen aan een gebiedsverbod, dat hij kreeg opgelegd toen hij vorig jaar in Arnhem moest voorkomen voor een soortgelijke rechtszaak. Hij mocht alleen naar de stad komen voor de rechtszaak, maar negeerde dit verbod.

‘De politierechter oordeelt dat de Pegida-voorman opnieuw schuldig is aan het beledigen van de islamitische gemeenschap in Nederland. Dit gedrag is strafbaar en splijt de samenleving in plaats van dat het de samenleving verbindt. Door de burgemeester – die verbinden als kerntaak heeft – uit te maken voor islamist splijt de Pegida-voorman ook waar verbinding nodig is om te kun-

PEGIDA-VOORMAN EDWIN WAGENVELD MET VARKENSMUTS. BEELD: YOUTUBE

nen samenleven. Vrijheid van meningsuiting is een groot goed, maar belediging is strafbaar’, meldt Rechtspraak.nl.

Wagenveld is bekend om zijn acties tegen de islam, waarbij hij regelmatig een koran verbrandt in de publieke ruimte. ●

Raad van State: ‘Democratie is meer dan meerderheid beslist’

De vicepresident van de Raad van State (RvS), Thom de Graaf, waarschuwt voor ‘krachten van binnenuit’ die de democratie slechts gebruiken om de meerderheid aan de macht te helpen. ‘Democratie is meer dan de meerderheid beslist’, zegt hij in *Binnenlands Bestuur*.

De Graaf stelt dat democratie ‘altijd samengaat’ met de rechtsstaat, de waarborging van de grondrechten, de rechten van minderheden en de onafhankelijke rol van de rechter. Het een is niet mogelijk zonder het ander, aldus de vicepresident tijdens de presentatie van het jaarverslag van de RvS.

‘Als alleen de meerderheid regeert onder democratie wordt verstaan, verlies je veel: het vrije en open debat, de noodzaak om samen naar compromissen en consensus te zoeken, en dat de meerderheid rekening houdt met de minderheid. Dat laatste is belangrijk, want minderheden kunnen ooit meerderheden worden, en andersom’, aldus De Graaf.

Hij meent dat de Nederlandse democratie wordt bedreigd door politici met ‘autocratische tendensen’ die een loopje nemen met rechtsstatelijke instituties en daarom ‘weerbaarder’ moet worden gemaakt. ‘Een volwaardige democratie moet weerbaar zijn tegen uitholling van binnen en aanvallen van buiten’, adviseert hij. ●

DE RAAD VAN STATE VERGADERT OP HET BINNENHOF, IN 2015. BEELD: RIJKSVASTGOED-BEDRIJF/WIKIPEDIA

Meer oorlogen in het Midden-Oosten, meer vluchtelingen in het Westen

MEHMET CERIT

Hoofdredacteur / Directeur.

De burgeroorlog in Syrië is niet vanzelf ontstaan, maar werd aangewakkerd door de VS en Israël, die het regime van Assad wilden verzwakken en de regio herverdelen. Ze kregen steun van Turkije, Qatar en later ook Saoedi-Arabië, stelt de Amerikaanse Harvard-professor Jeffrey Sachs op het Antalya Diplomacy Forum. Diezelfde landen zouden ook verantwoordelijk zijn voor eerdere oorlogen, zoals in Irak (2003), Libië (2011), Jemen (vanaf 2015), Somalië en nu in Gaza.

De voormalig VN-adviseur is niet de enige die deze landen noemt als aanjagers van de oorlog in Syrië. Voormalig NAVO-opperbevelhebber Wesley Clark verklaarde in 2007 dat de VS zeven landen in vijf jaar wilden omverwerpen, waaronder Syrië. Onderzoeksjournalist en Pulitzerprijswinnaar Seymour Hersh beschreef in 2016 geheime CIA-wapenleveringen via Turkije aan jihadistische milities. De Britse journalist Patrick Cockburn volgde de geldstromen van Qatar en Saoedi-Arabië naar deze groepen.

Volgens Sachs is Israël blij met elke verzwakking van Syrië en Iran en werkt het land daar soms zelf aan mee. Israël voert regelmatig luchtaanvallen uit in Syrië en wil de Golanhoogte behouden. Turkije bezet sinds augustus 2016 grote gebieden in Noord-Syrië en president Erdogan hint op een blijvende controle over die gebieden, ook in

Irak. Tussen 2012 en 2015 bewaarden Qatar en Turkije het zogenoemde Vrije Syrische Leger dat in opstand kwam tegen het misdadige Assad-regime, maar ook radicale strijders, waarvan sommige later aanslagen in Europa pleegden. De buitenwereld heeft een grote vinger in de pap bij de onrust in deze regio, stellen deze kritische denkers.

kwamen naar Europa. Terwijl sommige landen hen opvingen, gebruikten uiterst rechtse partijen de komst van vluchtelingen om angst te zaaien. Partijen als Alternative für Deutschland, Rassemblement National en de PVV groeiden op het idee dat 'de islam, moslims en vluchtelingen' het probleem zijn.

In Nederland en Europa

en terrorisme.

Als de oorlogen in het Midden-Oosten doorgaan, zullen er meer verwoeste steden, meer doden en nog grotere vluchtelingenstromen naar Europa komen. Onze opvang raakt overbelast, burgers voelen zich (terecht of onterecht) bedreigd en rechtspopulisme groeit. Ondertussen worden de fundamenten van onze democratie aangetast: wetenschap verzwakt, de pers wordt verdacht gemaakt en de rechtsstaat ondermijnd.

We lijken op kikkers in een pan die langzaam opwarmt. Zolang het water lauw is, merken we weinig, maar als we niet op tijd ingrijpen – door de brandhaarden aangewakkerd door Washington, Tel Aviv en partners te stoppen – zal het uiteindelijk uit de hand lopen. De gevolgen, nog meer sociale spanningen, afkalvende vrijheden en minder ruimte voor afwijkende meningen, zullen hier voelbaar zijn.

Wat moet Europa doen? Moed tonen. Vrienden aanspreken als zij internationaal recht schenden en niet langer met twee maten meten. Of een land nu in het Westen of Oosten ligt, dezelfde regels moeten gelden voor wapenexport en oorlog. De media kunnen bovenstaande kritische experts net zo serieus nemen als officiële woordvoerders. We moeten investeren in vrede: onderwijs, medische hulp en dialoog. Dat is vele malen goedkoper dan opvang en oorlogen. De keuze ligt bij ons: blijven we zwijgen en medeplichtig, of kiezen we ervoor bondgenoten van de vrede te zijn? •

‘We lijken op kikkers in een pan die langzaam opwarmt’

De humanitaire gevolgen zijn enorm: 600.000 doden in Syrië, meer dan zes miljoen vluchtelingen, en talloze vrouwen en kinderen die worden uitgebuit of in de prostitutie zijn beland. Dit is niet alleen een probleem van het Midden-Oosten, want miljoenen vluchtelingen uit Syrië, Irak en Libië

horen we vaak klachten over te veel asielzoekers, maar zelden worden de VS of Israël daarop aangesproken. We straffen Rusland om Oekraïne, maar blijven stil als Israël of de VS oorlog voeren. Is dat naïviteit of medeplichtigheid? Iedereen weet toch dat oorlog zorgt voor vluchtelingen

Interview.

Henri Bontenbal: ‘Moslims zijn onze samenleving’

volwaardig onderdeel van

Het gaat goed met het CDA. De partij heeft maar vijf zetels in de Tweede Kamer, maar staat in de laatste peilingen op 18 zetels. Dit succes is mede te danken aan fractievoorzitter Henri Bontenbal, die het redelijke midden vertegenwoordigt. Maar wie is Henri Bontenbal? En wat kan hij betekenen voor onze samenleving en vooral voor biculturele Nederlanders? Hoofdredacteur Mehmet Cerit spreekt met de CDA-leider.

● MEHMET CERIT

U groeide op in Rotterdam-Zuid, als vierde van acht kinderen. Welke waarden en lessen uit uw jeugd hebben u het meest gevormd?

‘Opgroeien in een groot gezin betekent dat je moet leren inschikken. Het draait niet om wie het hardst roept. Je leert dienstbaarheid, verantwoordelijkheid en rekening houden met elkaar.

‘Wat me ook sterk is bijgebleven is hoeveel tijd en energie mijn ouders in het gezin staken. Ze hebben zichzelf vaak weggecijferd om acht kinderen op te voeden en kansen te geven. Dat zie je pas echt goed als je zelf ouder wordt: hoeveel ze hebben opgeofferd in termen van tijd, carrière, hobby's en ontspanning, om ons groot te brengen.

‘We leefden van één salaris. Dat betekende dat er weinig geld was voor luxe. Vakanties waren beperkt, cadeaus bescheiden, merkkleding had ik niet. Vaak droeg ik kleren van mijn oudere broers. Maar mijn ouders vonden het belangrijker dat we ons konden ontwikkelen. Daarom mochten we bijvoorbeeld wél op muzieklés.

‘Dat leert je ook iets over armoede. Armoede gaat niet alleen over een laag inkomen, maar ook over sociaal kapitaal. Heb je een

omgeving die je ondersteunt, die meedenkt, en bijspringt als je het moeilijk hebt? Mijn ouders gaven ons dat mee. En dat is van onschatbare waarde geweest.’

Hoe vertaalt u dat naar uw politieke keuzes vandaag de dag?
‘Ik probeer altijd het algemeen belang voorop te stellen. Dat is een kernbegrip binnen het CDA. In de neoklassieke economie zie je vaak

‘In de katholieke sociale leer draait het om het algemeen welzijn’

Wat hebben de keuzes van uw ouders met u gedaan, op de lange termijn?

‘Tachtig procent van hoe ik denk, komt voort uit het ethos van mijn ouders. Daarom ben ik ook nooit liberaal geworden, maar christendemocraat. Een liberaal begint bij vrijheid. Maar voor mij begint het met verantwoordelijkheid – vooral bij degenen die het beter hebben. Vrijheid is niet simpelweg ‘doen wat je wilt’. Vrijheid betekent: de mogelijkheid om het goede te doen. Vrijheid en verantwoordelijkheid zijn bij mij onlosmakelijk met elkaar verbonden.’

het idee dat als iedereen zijn eigen belang nastreeft – als een soort homo economicus – dat dit vanzelf leidt tot het beste voor de samenleving. Maar in de katholieke sociale leer draait het om het algemeen welzijn. En dat is méér dan de optelsom van individuele belangen. Dat idee van gemeenschapszin, van verantwoordelijkheid voor elkaar.’

U noemt zichzelf weleens een ‘protestant met een katholiek hart’. Wat bedoelt u daarmee?

‘Ik ben protestants – lid van de Protestantse Kerk in Nederland. Maar

Interview.

in het katholicisme zie ik iets wat mij diep aanspreekt: het laat ruimte voor het mysterie. Het relateert de menselijke rede en het verstand.

‘Zeker in onze tijd, waarin we zoveel weten – ook over andere religies en levensbeschouwingen – is het belangrijk om je eigen overtuiging te hebben, maar tegelijk mild en open te zijn naar anderen. Die bewustwording van onze menselijke beperktheid, dat wij nooit alles kunnen begrijpen of overzien, is voor mij een belangrijke religieuze waarheid. Het helpt me ook om mensen met andere overtuigingen – onder wie moslims – met openheid en respect tegemoet te treden.’

Wat bedoelt u?

‘Dat je erkent dat waarheid niet alleen binnen je eigen religieuze stroming te vinden is. Er zijn ook andere waarheden en waarden, andere manieren om te zoeken. En juist dat woord – ‘waarde’ – vind ik mooi. Je gaat op zoek naar de waarde die je herkent in andere religieuze stromingen.

‘En daarbij weet je ook: elke religie heeft zijn donkere kanten. Ook het christendom. Dat besef helpt om een bescheiden houding aan te nemen. Tegelijk: het CDA is natuurlijk een christendemocratische partij. En dat is iets anders dan een christelijke partij. Daarom zal je mij vaak horen teruggrijpen op de kernwaarden van het christendemocratisch denken, maar veel minder op de religieuze bronnen daaronder. Omdat ik denk dat dat gezonder is. Als politicus moet je zoeken naar het gemeenschappelijke – het goede dat je deelt met anderen.’

‘Ook moslims, mensen van andere religies of zonder religie, kunnen zich daarin herkennen. Als ik sommige moslims vraag naar wat voor hen belangrijke waarden zijn, dan noemen ze rentmeesterschap, solidariteit, gerechtigheid – en dat zijn ook christelijke

waarden. Dus in het CDA zie je die pluriformiteit ook terug. In de leden, in de manier waarop we naar de samenleving kijken. En dat helpt enorm bij het verbinden. En heel eerlijk: ik denk dat veel Nederlanders, ongeacht achtergrond, zich in die waarden herkennen.’

Hoe staat u tegenover de zogenoemde ‘joods-christelijke traditie’? Sluit je daarmee niet moslims uit?

‘Daar zou ik twee dingen over wil-

beïnvloed door de Griekse filosoof Aristoteles. De hele deugdenethiek, die wij nu als iets christelijks beschouwen, is voor een groot deel gebaseerd op Grieks denken. Dus je kunt niet zeggen dat die stromingen helemaal los van elkaar staan.

‘Onze samenleving is gevormd door het joods-christelijke denken, ja, maar óók door andere bronnen. Denk aan de Verlichting, denk aan de Romantiek – dat zijn allemaal tradities die ons ideeën hebben

dienst. Dat zijn basisprincipes die we met elkaar moeten delen. Het betekent dat niemand onder dwang mag geloven – maar óók dat je een ander niet mag beletten om te geloven wat hij of zij wil. En daarbij hoort ook de erkenning dat we in een pluriforme samenleving leven. Die pluriformiteit moet je niet willen wegdrücken. Integendeel: het is onderdeel van wie we met elkaar zijn.

‘Voor mij is het uitgangspunt niet wát iemand precies gelooft, maar hóé iemand zijn democratisch burgerschap vormgeeft. Dáár ligt het criterium. Dus als een moslim zijn of haar democratisch burgerschap serieus neemt – zich inzet voor de samenleving, de grondbeginselen onderschrijft – dan is diegene volwaardig onderdeel van onze samenleving. Punt.’

Zijn moslims potentiële kiezers voor het CDA?

‘Absoluut. Sterker nog, zij behoren tot onze kiezers. Dat zijn ze in het verleden ook altijd geweest.’

Sinds de gedoogconstructie met PVV in 2010 verloor het CDA veel van de islamitische achterban. Als de moslims kiezers van CDA zijn, hoe wilt u het vertrouwen herstellen en behouden?

‘Het jaar 2010 staat voor heel veel CDA'ers in het geheugen gegrift. Dit is niet het hoofdstuk in de geschiedenis van onze partij waar ze met plezier op terugkijken.

‘Ik heb er veel over gezegd. Ik was destijds geen voorstander van die samenwerking. Ik neem het de voorstanders ook niet kwalijk, want mensen maakten toen met allerlei motieven keuzes, maar we hebben wel een harde les geleerd. Ik ga met de PVV niet samenwerken.

‘Het gaat ons om de kernwaarden. Wil je een rechtvaardige samenleving? Wil je een samenleving waar mensen zich kunnen ontplooiën? Waar mensen vrij zijn? Maar niet in de liberale zin van

De vraag was: wanneer is het genoeg, wanneer mogen wij echt Nederlander zijn?

len zeggen. Eén: je hoeft je afkomst niet te verloochenen. Natuurlijk heeft Nederland een geschiedenis. Natuurlijk is ons denken geworteld in het joods-christelijk denken. Dat is gewoon een feit. Net zoals dat er ook humanistische invloeden zijn. Maar, en dat is twee, het wordt problematisch als je die erfenis gebruikt om anderen uit te sluiten.

‘Sterker nog, het is eigenlijk nog veel complexer dan alleen die joods-christelijke traditie. Neem bijvoorbeeld iemand als Thomas van Aquino – een hele invloedrijke denker binnen het christelijk denken, zowel op het gebied van ethiek als van dogmatiek. Maar als je goed kijkt, zie je dat hij heel duidelijk is

aangereikt over mens-zijn, over samenleven, over hoe je met verschil omgaat. En dat is ook relevant als we kijken naar de islam in Nederland. Want juist vanuit die bredere traditie hebben we kaders ontwikkeld om met andere religies in dialoog te treden.’

Wat is dan de basis waarop we elkaar als burgers beoordelen?

‘Dat is voor mij democratisch burgerschap. En de kern daarvan – echt het hart – zijn een paar hele fundamentele principes. Gelijkaardigheid van ieder mens. Dat is een onopgeefbaar ingrediënt.

‘En dan gewetensvrijheid, in combinatie met vrijheid van gods-

‘doe maar wat je zelf wilt’, maar de vrijheid om het goede te doen, de vrijheid om je te ontwikkelen?’

‘Iedereen die zich herkent in die kernwaarden, is welkom bij ons. En zeker ook moslims. Want ik merk daar ook een enorm engagement, bijvoorbeeld voor solidariteit en gerechtigheid. Ik zou het mooi vinden als mensen die net als wij willen strijden tegen onrecht, bij ons willen aansluiten en niet voor partijen kiezen die uiteindelijk alleen maar polariseren.’

Hoe bedoelt u dat, polariseren?

‘Kijk, het risico van deze tijd is ook identiteitspolitiek. Dat je kiest voor degene die het meest op jou lijkt en dus je eigen belang verdedigt. Maar ik denk dat we politieke partijen nodig hebben die zeggen: ‘Wij gaan voor het algemeen belang en niet voor één specifiek belang.’ Het is natuurlijk veel eenvoudiger je te richten op de belangen van één groep, bijvoorbeeld christenen, moslims, of dieren. Maar uiteinde-

lijk drijft dat soort identiteitspolitiek de samenleving uit elkaar.’

Als het straks goed gaat en jullie bijna twintig zetels halen, geven jullie dan mensen met verschillende geloven en achtergronden een plek op de kandidatenlijst?

‘Dat weet ik nog niet of wij bijna twintig zetels gaan krijgen. Maar wij zijn wel een vrij brede volkspartij, met allerlei types mensen—theoretisch, praktisch opgeleid, arm, rijk, verschillende soorten geloven, wel of geen migratieachtergrond. Natuurlijk kan het beter. Dit is ook een opdracht voor de partij en voor mij, bijvoorbeeld in de selectie van mensen om dit goed te representeren.’

Het CDA heeft niet alleen onder uw voorgangers, maar ook onder uw leiding keuzes gemaakt die biculturele Nederlanders niet begrijpen. Denk aan de steun voor de motie van VVD-Kamerlid Bente Bekker over het bijhouden

van gegevens over ‘culturele en religieuze normen en waarden van Nederlanders met een migratieachtergrond’.

‘Wij hebben destijds vrij achteloos voor die motie gestemd. Dat leidde tot een stevige discussie. Het waren overigens mensen uit de CDA-ach-

terban met een migratieachtergrond die bij mij aan de bel trokken. Hoewel ook anderen kritiek hadden. Dit geeft aan dat die tegenstem gelukkig binnen het CDA zit. Wij zijn ook maar gewone mensen die weleens fouten maken.’

‘Wij zijn ook maar gewone mensen die weleens fouten maken’

BEELD: CDA

terban met een migratieachtergrond die bij mij aan de bel trokken. Hoewel ook anderen kritiek hadden. Dit geeft aan dat die tegenstem gelukkig binnen het CDA zit. Wij zijn ook maar gewone mensen die weleens fouten maken.’

Hoe moeten dit soort fouten worden voorkomen in de toekomst?

‘Door in de opbouw van je partij ook divers genoeg te zijn. Ik denk dat wij mensen met een migratieachtergrond kunnen aanspreken door het over het algemeen belang te hebben en een taal te spreken die niet polariseert, die niet mensen opsluit in hun etniciteit of geloof. De meeste mensen willen gewoon volwaardig burgers van Nederland zijn.’

‘Want wat ik in die discussie daarna vaak heb teruggekregen,

fractie geraakt.

‘De ophef heeft ons dus wel geholpen. Het heeft ons bewuster gemaakt. En hierdoor zijn onze contacten met de mensen ook verbeterd.’

Polariserende motie

Een paar weken later kwam Denk met een motie om de eerder aangenomen motie van Bente Becker in te trekken en u steunde deze motie niet. Kun u toelichten wat uw afwegingen waren?

‘Wat mij betreft is het duidelijk: wat Denk doet is in zekere zin het spiegelbeeld van wat de VVD doet. Ze kiezen bewust voor polarisatie. De reden dat wij de tweede motie van Denk niet hebben gesteund, is omdat we niet opnieuw in dezelfde val willen trappen. De motie had vooral een polariserend karakter. Wij willen bijdragen aan verbin-

Interview.

ding in de samenleving, niet aan verdeeldheid.

‘Sindsdien kijken we veel scherper naar moties. Soms lijkt een motie op het eerste gezicht een goed standpunt te nemen, maar als de motie bedoeld is om de groepen verder uit elkaar te spelen zullen wij die niet steunen.’

Betekent dit dat het CDA extra kritisch gaat kijken naar moties van partijen als PVV en Denk?

‘Ja, en dat geldt voor alle partijen aan de uiterste rechter- en linkerkant. We kijken ook goed naar de thematiek van een motie, omdat we weten dat bepaalde onderwerpen gevoelig liggen. In zulke gevallen benaderen we de motie dus met extra zorg.’

Nederland is een seculiere staat en u bent zelf actief christen. Hoe ziet u de rol van religie in de openbare ruimte? Kan geloof een verbindende kracht zijn?

‘Juist geloof is een verbindende kracht. Want geloof maakt vaak deel uit van wie mensen zijn, van hun identiteit. Ja, de overheid moet neutraal zijn in haar omgang met religies. Dat betekent dat de staat geen enkel geloof mag bevoordelen, bijvoorbeeld door lesmateriaal te gebruiken dat bepaalde religies voorrang geeft.

‘Geloof biedt steun, het creëert solidariteit binnen gemeenschappen en het zorgt er zelfs voor dat gemeenschappen solidair kunnen zijn met mensen buiten die gemeenschappen. Dus de staat mag dan wel neutraal zijn, maar dat betekent niet dat geloof geen rol speelt in de publieke ruimte. Sterker nog, ik denk dat we de publieke ruimte tekortdoen door geloof enkel achter de voordeur te plaatsen.’

Waar ligt voor u de grens, wat betreft geloofsvrijheid?

‘Als mensen andere mensen die vrijheid niet gunnen. Als een ouder een kind verbiedt om zijn of haar

eigen geloof te kiezen, dan ligt daar de grens. Ook geweld en andere extremen zijn uiteraard niet acceptabel. Dit geldt voor alle geloofs-overtuigingen.’

Er zijn in elk geloof kleine groepen die zich niet willen aanpassen en niet willen meedoen in de samenleving. Dat geldt voor orthodoxe moslims, joden en christenen. Toch wordt vooral bij de islam vaak zo'n radicale groep eruit gepikt en

‘Wat de kolonisten doen op de Westbank is niet acceptabel’

gezien als voorbeeld voor de hele gemeenschap. Wat vindt u daarvan?

‘Het klopt, dat is iets wat we in alle religies tegenkomen. Ook binnen het christendom en het jodendom bestaan dergelijke extremistische groepen.

‘Wij proberen zo genuanceerd mogelijk te zijn en niet toe te geven aan de verleiding om in zwart-witbeelden te spreken. Dit maakt onze positie soms lastig, omdat we dan vaak het verwijt krijgen dat we niet duidelijk genoeg zijn. Maar de realiteit is vaak ingewikkelder en kent vele schakeringen.’

Kritischer op Israël

Israël wil geen tweestatenoplossing. Ziet het CDA dan nog een

toekomst voor een Palestijnse staat? En moet Nederland die staat nu gewoon erkennen?

‘Het CDA is altijd voor de tweestatenoplossing geweest, dus voor een zelfstandige Israëlische staat en een zelfstandige Palestijnse staat. Momenteel is de situatie veel ingewikkelder geworden door de ellende die er nu plaatsvindt. Desondanks blijven wij pleiten voor die oplossing.

‘Onze boodschap aan Israël is duidelijk: hoe je het ook wendt of

cies naar de situatie en steunen soms moties die kritisch zijn op Israël. Zo hebben we bijvoorbeeld moties gesteund die pleitten voor het onderzoeken van sancties van de EU.’

Het CDA is dus kritischer geworden op Israël.

‘Inderdaad. Maar het is tegelijkertijd zo tragisch, en je voelt je machteloos. Wat kun je als Nederland doen? Ook het opvolgen van het arrestatiebevel van het Internationaal Strafhof tegen Benjamin Netanyahu hebben we gesteund. Wij zeggen: als je internationaal recht belangrijk vindt, kun je niet selectief zijn. Het was voor ons als fractie ingewikkeld, want niet iedereen in onze achterban vindt dit even makkelijk, maar je moet wel principieel blijven.’

Tot slot: waar hoopt u over tien jaar te staan als politicus en partijleider? Welke doelen wilt u dan bereikt hebben, vooral op het gebied van saamhorigheid en de positie van religieuze minderheden?

‘Ik hoop dat de huidige geopolitieke crisis een soort ommekeer teweeg brengt, dat we de waarden die echt belangrijk voor ons zijn weer durven koesteren en verdedigen. Dat betekent samen leven, solidariteit, en burgerschap.

‘Ik hoop komende tien jaar dat andere partijen zullen inzien hoe waardevol het is om gemeenschappen te vormen en iets over te hebben voor een ander. Juist dat raakt aan de essentie van wat mensen zijn. En ik hoop dat ik samen met andere partijen ertoe kan bijdragen dat het individualisme afneemt en dat wij een echte samenleving worden!’

En wat heeft u persoonlijk over tien jaar bereikt? Is de heer Bontenbal minister-president van Nederland?

‘Nee, dat kan nooit het doel op zich zijn. Dat is aan de kiezer.’ ●

TINEKE BENNEMA

Journalist en historicus.

Ik studeerde aan de Hebrew University, maar zou dat nu niet meer doen

Onieuw heeft een academische ethische commissie van de Radboud Universiteit Nijmegen, na Tilburg en Amsterdam, gesteld dat banden tussen Nederlandse en Israëliëse universiteiten moeten worden verbroken. Alleen de UvA schortte het uitwisselingsprogramma met de Hebrew University (HUJI) op. Die contacten zijn abstract; laat ik proberen ze inzichtelijk te maken.

In 1987-88 nam ik als geschiedenisstudent zelf deel aan het gewraakte uitwisselingsprogramma. Ik ben alumna van zowel de UvA als de HUJI. Voor mijn masterscriptieonderzoek naar de radicalisering van de racistische rabbijn Meir Kahane en kolonisten ontving ik een beurs om een jaar aan de HUJI te gaan studeren. Als internationale uitwisselingsstudenten werden wij eerst gehuisvest in studentenkamers op het deel van de campus dat zich in West-Jeruzalem bevindt, Givat Ram, voor een crashcursus Hebreeuws.

We leerden de geschiedenis van de universiteit: gesticht in 1918 op de militair-strategische, hooggelegen Mount Scopus, werd deze in 1947 conform het delingsplan van de Verenigde Naties aan het

nieuwe Palestina toegewezen. Pogingen van de Joodse troepen om het te veroveren in weerwil van het plan mislukten, en na de oorlog van 1948 kwam het in Jordanië te liggen. In de oorlog van 1967 veroverde Israël het gebied alsnog en lijfde het in bij de nieuwe (en internationaal niet erkende) hoofdstad Jeruzalem.

Ons studenten was niet verteld dat we na de zomer naar bezet Oost-Jeruzalem zouden verhuizen. We kregen kamers toegewezen op French Hill, vlak bij het hoofgebouw. Ik begon me steeds meer te verbazen over het uitblijven van contact met Palestijnen. We maakten uitsluitend excursies naar Joodse wijken in Jeruzalem. Aan de HUJI mochten geen Palestijnen studeren uit bezet gebied, tenzij met een speciale vergunning. Alleen Arabische studenten die in Israël wonen werden toegelaten.

Maar dat leerde ik allemaal toen ik zelf op onderzoek uitging naar wie die Palestijnen wel waren. Dagelijks liep ik langs een van de laatste overgebleven Palestijnse huizen op het terrein van de studentenflats en op een dag nodigde de familie me uit. De twaalfjarige tweeling Nabil en Nabila wilde later gaan studeren, maar mocht dat niet aan de HUJI, omdat ze beschouwd werden als

Westbankers. En dat terwijl de campus was gebouwd op de grond die generaties lang door hun familie was bewerkt. Israël breidde de universiteit uit met oteigende grond van de Palestijnse dorpjes rondom, zoals van Issawiya — alleen werd dat niet aan ons verteld.

Het enige dat de familie nog over had was dat huis, en daarover liep een slepende rechtszaak tegen de universiteit, die het met de grond gelijk wil maken.

In het advies van het Internationaal Gerechtshof van 19 juli 2024 (artikel 277) herhaalt het VN-besluiten dat landen en instituten de bezetting niet mogen 'erkennen, ermee samenwerken of assisteren op welke manier dan ook'. Deze bezetting is illegaal. Alleen al artikel 277 zou alle universiteiten tot onmiddellijke opschorting van banden met de Hebrew University hebben moeten overtuigen.

Dat dat niet is gebeurd, is veel onbegrijpelijker dan de subminimale actie van de UvA om een piepklein programma te onderbreken, wat geen pijn doet. De Hebrew University heeft een militaire post op de campus, doet onderzoek ten bate van de Israëliëse defensie, respecteert de academische vrijheid van kritische denkers niet en ontslaat ze zelfs.

Als internationaal recht een rood stoplicht wordt waar iedereen naar eigen inzicht doorheen mag rijden, heeft eenieder kans te worden aangereden en is niemand meer veilig. Het recht van de sterkste zou gaan gelden, en juist om dat te voorkomen waren er afspraken op het gebied van recht.

Een beurs aanvragen voor een uitwisselingsprogramma aan een instituut dat is verweven met Israëls leger en defensie zou ik nu nooit meer doen. Ook omdat ik toen niet wist dat ik als buitenlander kon studeren op een plek waar mensen worden verhinderd in hun eigen land te gaan studeren, zelfs letterlijk op hun geboortegrond.

Sinds 7 oktober zijn voor de weinige Palestijnse studenten ook op het gebied van vrijheid van meningsuiting maatregelen alleen maar aangescherpt en worden ze regelmatig gearresteerd. De gemeente Jeruzalem heeft het tempo van landonteigening opgevoerd, stelt de Israëliëse mensenrechtenbeweging B'Tselem, en Issawiya heeft te maken met nachtelijke razzia's door het Israëliëse leger, aanvallen en huizenvernietigingen.

Door de ethische commissies kunnen de universiteiten niet meer zeggen dat ze dat allemaal niet hebben geweten. •

Bas Heijne: ‘Demonstreren tegen ons organiseren’

Verzet tegen fascisme vraagt meer dan demonstreren alleen en organiseren is cruciaal, stelt Bas Heijne. In zijn bundel met essays van Ter Braak, Orwell en Camus verbindt hij hun inzichten met vandaag.

● EWOUT KLEI

‘**M**en no t e r Braak, George Orwell e n

Albert Camus zijn drie grote antifascistische verzetsauteurs uit de twintigste eeuw. Ze verdedigden alle drie de democratie tegen fascisme, en ook het communisme. Hun waarschuwingen blijven nog altijd relevant.’

Aan het woord is Bas Heijne (1960), auteur, journalist en essayist bij NRC. Hij heeft drie essays over nationalisme en fascisme van Ter Braak, Orwell en Camus opnieuw uitgegeven en van een uitgebreide inleiding voorzien, waarin hij ook kritisch kijkt naar onze huidige maatschappij. De drie teksten zijn de afgelopen jaren los verschenen bij de Amsterdamse uitgeverij Prometheus, maar verschijnen nu samen in een cassette. ‘Onderling verschillen de auteurs natuurlijk, maar er zijn ook opvallende overeenkomsten’, vertelt Heijne. ‘Ze hielden zich eerst met niet-politieke onderwerpen bezig. Maar de opkomst van het fascisme prikkelde hen om geëngageerd te worden. Hun teksten bieden lessen voor nu.’

De kracht van rancune

Cultuurcriticus en polemist Ter Braak (1902-1940) begon zijn schrijverscarrière met een focus op kunstzinnige onderwerpen. Hij hield zich onder meer bezig met de vraag wat een goede roman moest zijn, waarbij hij de discussie voerde over ‘vorm of vent’. Ook had hij een

fascinatie voor en uitte hij kritiek op Hollywood-films. ‘Toch dwongen de politieke omstandigheden hem in de jaren dertig tot een meer geëngageerde houding. Hij beseftte vroeg dat het fascisme een groot gevaar vormde. In 1936 schreef hij aan zijn beste vriend Edgar du Peron of het nog wel zin had om een levensverzekering af te sluiten. Ter Braak zag de nazi’s er voor aan heel Europa in de as te leggen. Zijn voorstelling bleek juist.’

onvrede en teleurstelling, die vervolgens door populisten wordt uitgebuit. Dit fenomeen is ook vandaag de dag zichtbaar. Ongehoorde mensen, afgehaakten en degenen die zich voorbijgestreefd voelen, zijn dankbare doelwitten voor populistische politici. Rechtsradicale populistische groepen dat zij vanuit hun onderdogpositie weer de lakens kunnen uitdelen, tegen degenen die hen eerder negeerden.’

‘Haat is immuun voor waarheidsvinding en feitelijkheid’

Namens het antifascistische Comité Weerbaarheid publiceerde Ter Braak het pamflet, waarin hij waarschuwde voor de kracht van rancune en haat als bindmiddel tegen democratie en de rechtsstaat. ‘Hij stelde dat degenen die deze emoties exploiteren een goudmijn in handen hebben. Dat wist Adolf Hitler is de jaren dertig als geen ander. Tegen getrouwen zei hij dat haat de enige emotie was waarop je bij de massa altijd kunt rekenen.’

Voorts bekritiseerde Ter Braak de illusie van democratie, die gelijkwaardigheid en gelijke kansen belooft, maar in werkelijkheid mensen ongelijk behandelt. Heijne: ‘Deze valse belofte leidt tot

‘Haat is immuun voor waarheidsvinding en feitelijkheid. Ter Braak voorzag deze dynamiek al, hoewel hij waarschuwde dat je nooit twee tijdperken één-op-één moet vergelijken, maar wel bepaalde tendensen kunt herkennen. Mensen zoeken verbondenheid en gemeenschap, maar sluiten tegelijkertijd anderen uit. Vanuit een onderdogpositie willen zij vaak domineren.’

Dit patroon is ook zichtbaar in de hedendaagse politiek, ziet Heijne. Hij wijst op Wilders’ tweets, waarin hij ministers schoffeert en intimideert, en op PVV-parlementariër Emiel van Dijk die in botsing kwam met PVV-staatssecretaris Ingrid Coenradie. Van Dijk zei dat

gevangenen best met hun achten in één cel kunnen, een uitspraak die het goed doet bij de PVV-achterban, terwijl dit natuurlijk helemaal niet realistisch is, zelfs niet volgens de PVV-minister. ‘De partij van Geert Wilders wakkert agressie en hatelijkheid aan als methode om een deel van het electoraat achter zich te krijgen.’

Partijdigheid versus menselijkheid

De Britse schrijver en journalist George Orwell schreef zijn essay *Over nationalisme* na het einde van de Tweede Wereldoorlog. Hierin beschreef hij hoe mensen, zodra ze een ideologische positie hebben ingenomen, alles interpreteren vanuit die ideologie. Alles wat daarmee in strijd is wordt bestreden, terwijl het eigen kamp als heilig wordt beschouwd. Orwells boodschap is nog steeds actueel, zegt Heijne. ‘Mensen die bijvoorbeeld pro-Israël of pro-Palestina zijn, passen de waarheid aan om een wereldbeeld te creëren waarin geen ruimte is voor feiten die hen niet uitkomen.’

Orwell stond bekend om zijn journalistieke, heldere schrijfstijl en gebruikte voorbeelden uit zijn eigen tijd om zijn punt te illustreren. Ondanks deze gedateerdheid blijven zijn inzichten nog steeds relevant voor nu, aldus Heijne. ‘Partijdigheid is niet alleen iets van anderen; het zit ook in onszelf. We hebben de neiging om de waarheid te buigen naar onze eigen overtuigingen. Een volwassen mens, zo stelde Orwell, zou dit moeten erkennen. Het is belangrijk om kritisch vermogen te ontwikkelen en je eigen overtuigingen regelmatig tegen het licht te houden.’

Een hogere liefde van de Franse schrijver Albert Camus verscheen in 1948 in boekvorm, maar delen ervan waren eerder gepubliceerd in verzetsbladen. Het bevat fictieve brieven aan een Duitse vriend, waarin Camus reflecteert op natio-

n fascisme is naïef. We moeten

nalisme. 'Volgens Camus duldt nationalisme geen tegenspraak en verhardt het zich tot een dogma of ideologie', legt Heijne uit. 'Daarentegen ziet hij patriottisme als iets positiefs: het opkomen voor je eigen gewoontes en tradities, maar op een open en niet-agressieve manier. Het gaat om een milde vorm van je thuis voelen, een liefde voor je regio en gebruiken.'

In een van de brieven verwijt de Duitse vriend Camus dat hij niet van zijn land houdt. De vriend, die zich tot het nazidom heeft bekeerd, beweert dat zijn liefde voor Duitsland gebaseerd is op superioriteit en dominantie. Camus gebruikt dit argument tegen zichzelf en vraagt: 'Hoezo hou ik niet van mijn land?' Hij stelt dat echte liefde voor een land niet zonder kritiek kan bestaan. Zijn liefde voor Frankrijk is veelzijdig en vaak ongrijpbaar, geworteld in tradities en niet-dominante aspecten. Hij benadrukt dat je je thuis kunt voelen zonder anderen te onderwerpen.

Heijne vindt Camus' analyse bruikbaar om het virulente nationalisme van de Russische president Vladimir Poetin te begrijpen, en het nationalisme van politici als Geert Wilders en Thierry Baudet. 'Hun nationalisme is ook gebaseerd op agressie en overheersing. Camus ziet hierin het gevaar van ontmenselijking. Dit leidt tot een gebrek aan empathie en onverschilligheid. Dat je mensen niet langer als mensen ziet. Bootvluch-

BAS HEIJNE. BEELD: BART KOETSIER

'We hebben de neiging om de waarheid te buigen naar onze eigen overtuigingen'

telingen worden door rechts-radicalen politici beschreven als een gevaar, als een existentiële bedreiging, niet als mensen die lijden. Het wordt ons steeds gemakkelijker gemaakt anderen te ontmenselijken. We moeten de mens weer leren zien. Dat klinkt misschien zoetsappig, maar het is helemaal niet gemakkelijk, het vereist een enorme inspanning.'

Camus en zijn Duitse vriend geloven allebei niet in God, maar

geloven dat de mens zelf zin geeft aan het bestaan. Maar zijn Duitse vriend doet dit vanuit agressie, terwijl Camus gelooft in een vorm van humanisme. 'Dit humanisme is niet sentimenteel of idealistisch, maar realistisch en veeleisend', legt Heijne uit. 'Het vraagt om een voortdurende inspanning om anderen als mens te zien en verantwoordelijkheid te nemen voor de mensheid en de planeet.'

Camus' persoonlijke strijd

wordt duidelijk in zijn ervaringen in Griekenland. ‘Terwijl hij geniet van de harmonie en schoonheid van de zee en de blauwe lucht, ziet zijn oog opeens een eilandje waar tegenstanders van het kolonelsregime worden gemarteld. Dit besef definieert hem: hij voelt de plicht om zich in te zetten voor slachtoffers en niet weg te kijken.’

Net als Ter Braak benadrukt Camus dat we niet langer onze schouders kunnen ophalen over wat er gebeurt, zegt Heijne. ‘Fascisme mag niet gebagatelliseerd worden. Linkse en liberale mensen moeten wakker worden en antwoorden vinden op de rechtse revolutie. Ze hebben te lang geloofd dat het allemaal wel meeviel. Nu Donald Trump aan de macht is gekomen zijn we geschokt. Maar we hadden al veel eerder wakker moeten worden. De wake-up call is al te lang uitgesteld.’

Patriottisme

Heijne vindt, in navolging van Orwell en Camus, verbondenheid met je land of streek niet *an sich* verkeerd. ‘Orwell, vaak een ‘socialistische Tory’ genoemd, was zich bewust van de verbondenheid met zijn eigen cultuur en beschaving. Camus deelde dit inzicht. Beiden pleitten voor een patriotisme dat niet agressief of dominant is, maar juist een niet-dwingende binding met je omgeving benadrukt. Liberalen zijn vaak te gefixeerd op het individu en hebben te weinig oog voor de bredere context, de Umwelt. Het zoeken naar binding met je directe omgeving is een logisch principe, maar als je hier blind voor bent, betaal je de prijs. Dit verklaart ook de opkomst van iemand als Caroline van der Plas, die zich heel erg voorstaat op haar binding met de regio.’

In tegenstelling tot patriotisme

toont nationalisme maar weinig interesse in cultuur, vervolgt Heijne. Het gebruikt oppervlakkige kennis als wapen tegen anderen en richt zich vaak op macht. ‘Thierry Baudet pronkt met admiraal Michiel de Ruyter, niet met wetenschapper Hugo de Groot.’

Maar hoe zit het dan met nationalisme dat verdraagzaamheid centraal stelt, zoals het beeld van Nederland als het land waar de tolerantie is uitgevonden? Heijne: ‘Het zelfbeeld van Nederland als tolerant land is deels zelfmisleiding. Zwarte bladzijden uit de Nederlandse geschiedenis, zoals de genocide van Jan Pieterszoon Coen op de Banda-eilanden, worden

identiteit meer die losstaat van hun overtuigingen of levensstijl. Dit belemmert een gezonde debatcultuur en een vitale democratie.’

Leren van de geschiedenis

Is het fascisme terug van weggevoerd? ‘Hoewel de geschiedenis zich nooit letterlijk herhaalt kunnen we wel leren van patronen’, antwoordt Heijne. ‘Zo kun je Trump ook vergelijken met de negentiende-eeuws Franse keizer Napoleon III, het neefje van Napoleon, die corruptie vrij spel gaf en als autoritaire leider optrad. Het is niet altijd nodig om naar de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw te kijken om historische parallellen

MENNO TER BRAAK IN 1939. BEELD: EMIEL VAN MOERKERKEN

‘Veel mensen hebben geen persoonlijke identiteit meer die losstaat van hun overtuigingen of levensstijl’

vaak genegeerd. En wie dit rooskleurige beeld ter discussie stelt, krijgt tegenstand. Dat is ook begrijpelijk. Mensen hebben de behoefte om ergens aan vast te houden, maar erkennen zelden hun fouten. In plaats daarvan geven ze andere krachten de schuld of creëren ze een boeman. Dit gebeurt zowel links als rechts. Wie zegt ooit over zichzelf, ik heb dit eigenhandig verprutst, en dat is helemaal mijn eigen schuld?’

Heijne wijst in dit verband op het fenomeen ‘identity fusion’: mensen laten hun identiteit samenvallen met een zaak of overtuiging. ‘Iedere aanval op die zaak wordt ervaren als een persoonlijke aanval. Dit leidt tot overgevoeligheid en een wereldbeeld waarin de buitenwereld puur bedreigend is. Veel mensen hebben geen persoonlijke

te trekken.’

‘Toch zijn er ook lessen uit die tijd’, nuanceert Heijne zichzelf. ‘In 1929, toen de verfilming van de beroemde anti-oorlogsroman *Im Westen nichts Neues* van Erich Maria Remarque een enorm succes werd, gooiden nazi’s stinkbommen en muizen in bioscopen en vielen ze Joodse bezoekers aan. Bioscopen sloten hun deuren, en de latere propagandaminister Joseph Goebbels claimde dit als een overwinning van de vrijheid van meningsuiting. Dit soort omkering van feiten zien we ook terug bij hedendaagse figuren zoals de Amerikaanse vicepresident James David Vance. Hoewel het belangrijk is om geen overhaaste vergelijkingen te maken, mogen we niet blind zijn voor parallellen. Het doel blijft

vaak hetzelfde: de vernietiging van de liberale democratie.’

En hoe zit het dan in Nederland? Krijgen we hier straks ook Amerikaanse toestanden? ‘In Nederland lijkt autocratie onwaarschijnlijk, maar er is wel sprake van het kapitaliseren van onvrede en het propageren van totale afwijzing’, zegt Heijne. ‘Politici zoals Wilders exploiteren haat en boosheid, omdat hun praktische politiek vaak mislukt. Ter Braak beschreef dit fenomeen al: een appel aan de massa om ‘het goed te maken’, terwijl de ander wordt afgeschilderd als degene die alles kapot maakt en gehaat moet worden.’

Intellectueel engagement

Kun je Ter Braaks rancune-theorie ook toepassen op extreemlinks, waar eveneens sprake is van rancune en jaloezie? ‘Hoewel linkse partijen vaak mooie woorden gebruiken, zijn ook linkse mensen niet vrij van menselijke tekortkomingen’, observeert Heijne. ‘Mensen blijven immers mensen. Het geloof in goede bedoelingen onderschat de realiteit van onze menselijke natuur.’ Heijne stoot zich daarnaast aan wat hij noemt ‘bevoogdende categoriën’, waarin mensen wordt voorgeschreven hoe ze moeten denken op grond van hun ‘identiteit’.

Maar we moeten het ‘gevaar’ van deze ideeën niet overschatten, benadrukt hij. ‘Het zogenoemde woke-denken heeft enige invloed op musea en uitgeversbeleid, toch blijft deze invloed beperkt. Woke wordt inderdaad soms geïdeologiseerd en in puriteinse vorm kan het leiden tot scherpelijperij. Niettemin bevat veel van wat er wordt gezegd een kern van waarheid. Je kunt het zien als een poging het idee van gelijkwaardigheid ook echt handen en voeten te geven in de maatschappelijke werkelijkheid. De ontsporingen daargelaten, dat lijkt mij alleen maar goed.’

Kritischer is hij over de neiging van links om altijd maar weer op de barricaden te klimmen. ‘Ik vraag mij zeer af of demonstraties wel het

gewenste effect sorteren. Ik vrees eigenlijk het tegenovergestelde. Radicaal-rechts misbruikt bewegingen als Extinction Rebellion en Black Lives Matter door hun boodschap te verdraaien. De reactie van rechts is vaak heftiger, beter georganiseerd én effectiever. Rechts weet progressieve bewegingen te framen als extremistisch en ondermijnt daarmee hun boodschap. Daar zouden protestbewegingen veel meer op voorbereid moeten zijn, om effectief terug te kunnen slaan.’

Engagement is niet verkeerd, maar doe dit met wijsheid. ‘Als intellectueel heb je wel eens ongelijk, maar het blijft belangrijk dat je je kritisch verhoudt tot je eigen omgeving en tijd. Het is een drogreden om te stellen dat omdat cultuurcritici in het verleden paniek zaaiden over het gevaar van stoommachines cultuurkritiek per definitie de plank mislaat. In 2007 schreef ik het boek *Onredelijkheid*. Ik ben natuurlijk geen profeet, maar achteraf gezien heb ik bepaalde ontwikkelingen goed gezien. Tegelijkertijd had ik ook ongelijk over andere zaken en besef ik dat ik sommige onderwerpen niet kritisch genoeg tegen het licht heb gehouden. Orwell benadrukte het belang van kritisch vermogen: je eigen opvattingen blijven onderzoeken. Dat probeer ik ook te doen in mijn werk. Het gaat niet om het relativeren van je diepste overtuigingen, maar je moet wel je eigen opvattingen steeds toetsen. Het is essentieel om *checks and balances* in je eigen denken te heb-

ben.’

Geëngageerde intellectuelen hebben het vaak bij het verkeerde eind gehad. Sommigen kozen voor het fascisme, velen voor het communisme. In reactie daarop klom vervolgens het pleidooi om intellectueel engagement maar achterwege te laten. Wijlen VVD-politicus Frits Bolkestein schreef het boek

De intellectuele verleiding, waarin hij vooral de linkse intellectuelen hekelde en het pragmatisme prees. Heijne. ‘Maar ook pragmatisme kan tot nare gevolgen leiden. Als staatssecretaris was Bolkestein verantwoordelijk voor export van bepaalde grondstoffen naar Irak, waardoor Saddam Hoessein chemische wapens kon maken.’

Boeken en essays zijn vaak een reactie op de tijd waarin ze geschreven worden, benadrukt Heijne. ‘Ter Braak moest bijvoorbeeld reageren op de uitdagingen van zijn tijd. Zijn teksten waren geen historische studies achteraf, maar reflecties op zijn eigen tijd. Het is belangrijk om niet door een roze bril naar je omgeving te kijken, maar met een zo scherp mogelijke blik. Soms loensen we, maar het gaat erom die blik steeds opnieuw af te stellen.’ ●

‘Politici zoals Wilders exploiteren haat en boosheid, omdat hun praktische politiek vaak mislukt’

ALBERT CAMUS. BEELD: UNITED PRESS INTERNATIONAL

Ben jij weleens bang voor een aa

Nog niet zo lang geleden werd Duitsland opgeschrikt door een reeks dodelijke aanslagen, en recent gingen daar opnieuw scholen dicht vanwege extreemrechtse dreigementen. Ook in Baarn moesten scholen tijdelijk sluiten na een dreiging. Maken jullie je weleens zorgen over mogelijke aanslagen in Nederland?

● TAYFUN BALCIK

Jakob de Jonge,
kunstenaar

'Ik maak me niet per se zorgen over aanslagen. Mijn eerste zorg is een overheid die de maatschappij ondermijnt door allerlei wetgeving door te voeren die een bedreiging vormt voor de rechtsstaat. Een overheid, en in haar kielzog een maatschappij, die een genocide in Gaza laat gebeuren. Een maatschappij die zich voorbereidt op oorlog en zich bewapent. Dat zijn zaken die mij bezighouden.

'En aanslagen — ja, die kunnen gebeuren — maar eerlijk gezegd houd ik mij daar niet zoveel mee bezig in de context van de hierboven genoemde, grotere bedreigingen voor onze samenleving.

'Waar ik me wél zorgen over maak bij een aanslag, is het effect ervan op een doorgeslagen overheid. Want elk incident wordt gebruikt om de agenda van verdere ondermijning van de samenleving door te drukken. Elk incident wordt aange-

'Elk incident zal worden aangegrepen om de samenleving verder uit elkaar te trekken'

gripen om middels rampen- en shocktherapie wetgeving door te voeren die onze samenleving verder militariseert en onze democratische rechten verder uitholt. Er wordt geknaagd aan de sociale voorzieningen die juist bedoeld zijn om de maatschappij bij elkaar te houden.

'Van het allerkleinste incident — zoals dat met Lenny Kuhr destijds — werd een heel statement gemaakt vanuit de Tweede Kamer, met allerlei wetsvoorstellen, een taskforce antisemitisme, en andere draconische maatregelen. Terwijl zulke incidenten vaak ook een vorm van legitiem verzet zijn tegen de genocide in Gaza. Dit is een overheid die niet meer te vertrouwen is, en elk incident zal worden aangegrepen om de samenleving verder uiteen te drijven.' ●

POLITIE IN DE DUITSE STAD MANNHEIM NA DE AANSLAG OP 3 MAART, WAARBIJ EEN AUTOMOBILIST TWEE MENSEN DOODDE.
BEELD: THOMAS LOHNES/AFP

Ayala Levinger,
softwareontwikkelaar

'Extreemrechts wint al jaren terrein en tegelijk wordt de haat tegen minderheden steeds normaler. Ze zijn al jaren bezig met ophitsen: tegen vluchtelingen, tegen moslims, tegen queerpersonen — vooral tegen transgenders en non-binaire mensen. Dan is het op een gegeven moment geen kwestie van 'of', maar van 'wanneer' racisten de wapens oppakken en aanslagen plegen. Als een Palestijnse vlag op je balkon ertoe leidt dat buitenlandse hooligans je woning aanvallen, en die daders in

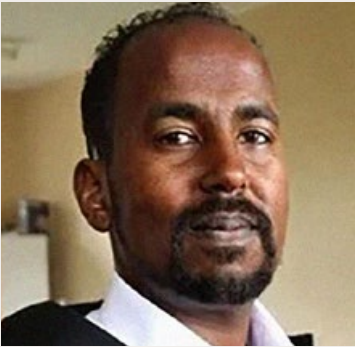
Nederland het voordeel van de twijfel krijgen, dan is er iets goed mis.

'Ik ben queer, net als veel van mijn vrienden. Transfobie is altijd al een directe bedreiging voor ons geweest. En als je een keffiyeh draagt, is het grootste gevaar niet eens een willekeurige aanslag op straat, maar de politie zelf. De afgelopen weken was ik bang dat ik net als andere Palestina-demonstranten intimidatie aan mijn deur zou krijgen van de politie.

'Maar weet je wat? Al die haat, die dreiging, die pogingen om ons klein te krijgen... het houdt me niet tegen. Ik blijf strijden — tegen de genocide, tegen islamofobie, tegen elke vorm van onrecht. En ik ga niet uit de buurt verhuizen omdat dat misschien 'veiliger' zou zijn. Ik ben niet bang om zichtbaar te zijn. Ik ben niet bang om te blijven strijden.' ●

anslag? Dit zegt ons panel

Ahmed Abdillahi,
postbezorger

‘Eerlijk gezegd niet echt. Waar ik me wél zorgen over maak, is de toenemende verrechtsing van de samenleving. Ik ben een fervent gebruiker van platform X, en wat ik daar zie, de bagger over moslims, asielzoekers en linksgeoriënteerde mensen, is echt zorgwekkend. Sommige medelanders worden letterlijk ontmenselijkt. En dat maakt de weg vrij voor extreme maatregelen tegen hen. Want: ontmenselijke mensen hoeven volgens die extremistische logica niet menswaardig behandeld te worden.

‘Rechtse politici, met name van partijen als de PVV en de VVD, dragen daar actief aan bij. Dit

‘Ontmenselijke mensen hoeven, volgens extremisten, niet menswaardig behandeld te worden’

moet écht stoppen. Anders loopt het verkeerd af. John F. Kennedy zei ooit: ‘In een tijd van nationale crisis moeten mensen van goede wil en vrijgevigheid zich kunnen verenigen, ongeacht partij of politiek.’ Daar sluit ik me van harte bij aan.’ •

Ruben Arnhem,
wijkraadslid

‘Aanslagen zijn helaas een terugkerend fenomeen: extremisme, jihadisme, verwardheid. De afgelopen jaren hebben we het allemaal voorbij zien komen in Nederland. Ik denk dat dit komt doordat we steeds minder met elkaar praten. Mensen met frustraties kunnen die nergens kwijt, behalve op social media of in obscure groepen op het dark web, waar frustratie omslaat in haat. ‘De GGZ heeft wachtlijsten, en de eigen omgeving heeft geen tijd meer voor je, omdat iedereen het druk heeft. Zelf ben ik altijd een voorstander geweest van het gesprek, hoe radicaal het onderwerp ook is. Zo sprak ik laatst een jongeman van 18 die zonder vader

‘Mensen met frustraties kunnen die nergens kwijt’

is opgegroeid en als oudste zoon vijf broertjes en zusjes moet onderhouden. Zijn moeder toont geen interesse of dankbaarheid, terwijl hij de kostwinner is. Voor de buitenwereld is hij een mooi-boy of een fuckboy – hij versiert meiden en dumpst ze na de seks, alsof ze objecten zijn.

‘Gevoed door types als Andrew Tate op social media is dat voor hem normaal gedrag geworden. Tijdens een gesprek met hem over mannelijkheid, respect voor vrouwen en zijn thuissituatie, barste hij in tranen uit. We gaan nu met andere partijen kijken hoe we zijn leven wat aangenamer kunnen maken. Door meer met elkaar te praten kunnen we mensen helpen die dreigen vast te lopen, en misschien voorkomen dat zij later een serieverkrachter, moordenaar of terrorist worden. Praten helpt!’ •

Mostafa Hilali,
militair

‘Helaas zijn aanslagen van alle tijden. Vroeger waren er de Rote Armee Fraktion, RaRa, de IRA en de ETA. Later kwam het gevaar van extreem-islamitische

zijde: Al Qaida, DAESH. De laatste jaren zien we ook steeds meer geweld van extreemrechtse en nationalistische kant. Denk aan Breivik, Christchurch, en 6 januari in Amerika.

‘Eerlijk gezegd maak ik me niet echt zorgen over aanslagen. Dat komt deels door mijn karakter, deels door mijn werk: ik heb als militair al het een en ander meegemaakt tijdens missies. Maar vooral wil ik terroristen niet laten winnen. De bedoeling van terrorisme is ons zo bang maken dat we ons gedrag aanpassen. Die overwinning gun ik ze niet. ‘Wat me wél zorgen baart, is hoe extreemrechts geweld vaak wordt gebagatelliseerd, terwijl

‘De bedoeling van terrorisme is ons zo bang maken dat we ons gedrag aanpassen’

aanslagen van extreem-islamitische of linkse hoek juist enorm worden uitgelicht. Geweld is geweld en moet altijd worden veroordeeld. Dreigen met geweld is al onacceptabel.

‘Maar jarenlang werd gezegd: ‘De kogel komt van links’. Tegenwoordig komt het geweld steeds vaker van rechts, maar daar wordt nauwelijks over gepraat. Niemand vraagt rechtse politici om afstand te nemen, terwijl moslims en linkse mensen dat voortdurend moeten doen. Die dubbele standaard helpt niet om een samenleving op te bouwen waarin we ons verbonden voelen en extremisme geen kans krijgt.’ •

Minister Van Hijum (NSC): 'We st

Arbeidsmigranten hebben ten onrechte het imago slechts tijdelijk in Nederland te zijn. Vaak zijn ze hier voor de lange termijn en daarom moet de overheid meer investeren in samenleven met deze groep, stelt de Adviesraad Migratie in een nieuw rapport.

● MAJORIE VAN LEIJEN

Op 8 april werd het ruim honderd pagina's dikke rapport overhandigd aan minister Eddy van Hijum van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in het Laaktheater in Den Haag. 'We leven in Nederland eigenlijk in een parallelle samenleving met arbeidsmigranten. We komen ze nauwelijks tegen, er zijn weinig momenten van contact', concludeerde hij.

De arbeidsmigrant heeft al snel een negatieve connotatie in Nederland. We zien de hoogopgeleide IT'er uit India als een expat die een waardevolle rol komt vervullen, terwijl we de seizoensarbeider of magazijnwerker uit Polen arbeidsmigrant noemen. De expat krijgt taalonderwijs, een mooie woning voor het hele gezin en aanzien; de arbeidsmigrant wordt met andere arbeidsmigranten in kleine huisjes gestopt, waarna niemand naar ze omkijkt.

'We stoppen ze weg, we behandelen ze slecht. Het is tijd voor een gelijkwaardige benadering, we moeten ze laten weten dat ze welkom zijn in Nederland', zei de minister. Rake woorden waaruit blijkt dat het rapport in de juiste handen lag, want 'meer samenleven' is precies wat de adviesraad bepleit. Hiervoor moet de overheid onder andere investeren in taalonderwijs voor arbeidsmigranten, aldus het rapport.

In Nederland voor de lange termijn

Het aantal arbeidsmigranten dat jaarlijks naar Nederland komt, is

sterk toegenomen, van rond de 20.000 in 2006 tot bijna 70.000 in 2022. Een derde tot de helft van hen verblijft na vijf jaar nog in Nederland. Iets minder dan een kwart van hen had in die periode een kwetsbare arbeidsmarktpositie. Van de arbeidsmigranten die na tien jaar nog in Nederland verblijven, verdient ongeveer de helft nog steeds minder dan 130 procent van het wettelijk minimumloon, zo blijkt uit het rapport.

Arbeidsmigranten klimmen nauwelijks op naar hogere posities. Ze hebben weinig tijd om naast hun werk taal- of andere lessen te volgen of kunnen deze niet

mensen een probleem, maar ook voor de hele samenleving', zegt Monique Kremer, voorzitter van de Adviesraad Migratie. Als voorbeeld noemt ze de gemeente, waar veel arbeidsmigranten gehuisvest zijn en de acceptatiegraad van deze migranten laag is. Uit een onderzoek blijkt dat inwoners van deze gemeente zich vooral storen aan de taalbarrière, waardoor contact onmogelijk is. En contact is nu juist zo belangrijk, legt Kremer uit. 'Vaak is het de sleutel, waardoor mensen elkaar beter leren begrijpen en accepteren. Contact helpt echt.'

Wie Nederlands spreekt, kan

'Werkgevers profiteren van arbeidsmigranten, maar dragen geen verantwoordelijkheid voor de gevolgen voor de maatschappij'

betalen. Hun sociale omgeving blijft daardoor beperkt. Ze hebben vooral vrienden die dezelfde taal spreken en hetzelfde werk doen. Sommigen van hen vinden dat prima, want dat is waarvoor ze naar Nederland zijn gekomen. Maar niet zelden is hun verblijf langer dan ze zelf hadden verwacht.

'Als arbeidsmigranten chronisch in een kwetsbare positie zitten, is dat niet alleen voor die

beter deelnemen aan de samenleving. Dit is geen nieuw inzicht, niet voor niets zijn er taaleisen voor nieuwkomers. Maar van arbeidsmigranten wordt maar weinig verwacht of voor gefaciliteerd. Hierdoor komen ze in een eigen wereldje terecht, aldus de adviesraad.

Niet alleen de overheid en gemeenten, maar ook werkgevers zouden taallessen moeten aanbieden aan deze groep migranten,

vindt de instantie dan ook. Deze lessen moeten bovendien in de tijd van de baas kunnen plaatsvinden. Werkgevers profiteren immers van arbeidsmigranten in de vorm van goedkope arbeid, maar dragen nu geen verantwoordelijkheid voor de gevolgen voor de maatschappij als geheel.

De overheid zou hier echter een leidende rol in moeten spelen om ervoor te zorgen dat instanties niet langs elkaar heen werken, stelt de adviesraad voor. Taallessen

oppen arbeidsmigranten weg'

MONIQUE KRAMER OVERHANDIGT HET RAPPORT AAN EDDY VAN HIJUM. BEELD: MAJORIE VAN LEIJEN

zijn wel beschikbaar in gemeenten als Rotterdam en Den Haag, maar daar zijn de wachtlijsten enorm. Bovendien bieden sommige werkgevers taallessen aan, anderen weer niet. De adviesraad stelt voor dat de overheid een 'Nationaal Programma Samenleven' opzet om dit beter te faciliteren. Hierbij komt niet alleen taal ter sprake, maar ook het kennen en kunnen uitoefenen van rechten en plichten, ontwikkeling op het werkgebied en ontmoetingen met anderen.

Kwetsbare positie

Op deze manier moeten arbeidsmigranten kunnen ontsnappen uit hun kwetsbare positie. Want er zijn misschien veel uitzendbureaus met goede bedoelingen, maar er zijn ook nog steeds uitzendbureaus die arbeidsmigranten opzettelijk uitbuiten, zo blijkt uit de dialoog die na afloop van de overhandiging wordt gevoerd met experts. 'Deze bureaus hebben accountants die de nieuwkomer precies vertellen wat ze moeten

doen of zeggen. Soms is dat niet in het belang van de migrant, vertelt Ania Paszak van WIJKZ EU Migranten.

'Niemand komt naar Nederland met het idee hier uitgebuit te worden. Mensen weten misschien van tevoren wel dat het gebeurt, maar denken dat het hen niet zal overkomen', zegt Monique van den Berg, programmadirecteur arbeidsmigranten Gemeente Den Haag. Als ze van de ene op de andere dag hun baan kwijt raken,

raken ze soms ook hun huisvesting kwijt en belanden ze op straat. Als ze dan ook nog eens niet staan ingeschreven bij een gemeente en geen BSN hebben, dan verdwijnen ze van de radar, met alle gevolgen van dien.

Juist daarom moeten ze vanaf de eerste dag, vanaf het eerste contactmoment worden geïnformeerd over hun rechten en plichten, stelt de adviesraad. Vaak weten migranten niet dat ze worden uitgebuit of welke mogelijkhe-

Samenleving.

den ze hebben als ze worden ontslagen. 'Als arbeidsmigranten niet weten wat hun rechten en plichten zijn, raken ze verdwaald in onze complexe administratieve verzorgingsstaat en zijn ze voor het verkrijgen van rechten en het nemen van hun verantwoordelijkheden als nieuwe burgers afhankelijk van anderen. Ze lopen dan een verhoogd risico in kwetsbare situaties terecht te komen en te worden blootgesteld aan misleiding en uitbuiting.'

Meer politieke aandacht voor arbeidsmigratie

Met het aantreden van het nieuwe kabinet is er gelukkig meer aandacht gekomen voor arbeidsmigratie, zegt Kremer. Het rapport is ook niet het eerste dat de adviesraad aan de minister overhandigt. 'Soms zegt het kabinet: dat gaan we niet doen, maar er worden ook regelmatig adviezen overgeno-

men', aldus de voorzitter.

Van Hijum heeft zich vanaf zijn aantreden ingespannen om een einde te maken aan de malafide

van het probleem erkent. Zo komt er een instantie binnen het ministerie van Sociale Zaken die gaat beslissen over de vergunningen

standen. Er moeten bovendien meer inspecties gaan plaatsvinden. Hoewel er steun is voor deze maatregelen, moet nog worden gezien in hoeverre de handhaving daadwerkelijk plaatsvindt. Het zal niet de eerste keer zijn dat er met strengere handhaving wordt geschermd, maar de uitvoering beperkt blijft.

Bovendien, zegt Van Hijum, moeten we selectiever worden in wie we toelaten en wie niet. 'Wat voor economie willen we in Nederland zijn? In welke sectoren hebben we mensen van buitenaf nodig? Dat zijn niet alleen de expats die in Eindhoven komen werken, we zullen ook arbeidsmigranten nodig blijven hebben. Misschien moeten we ze geen arbeidsmigranten, maar internationale medewerkers noemen. Deze mensen dragen bij aan de economie en zijn ook deel van de samenleving', aldus de minister. ●

'Misschien moeten we ze geen arbeidsmigranten, maar internationale medewerkers noemen'

praktijken van uitzendbureaus. Daarbij krijgt hij brede steun van de Tweede Kamer, die de urgentie

voor de uitleenbedrijven. Deze instantie kan uitzenders ook schorsen in geval van ernstige mis-

PANELGESPREK MET EXPERTS EN ERVARINGSDESKUNDIGEN. BEELD: MAJORIE VAN LEIJEN

ergosana

Medisch Adviesbureau

www.ergosana.nl - i.sevinc@ergosana.nl

Rijbewijskeuring
B,C,D, (E) groot
rijbewijs

Medische Keuring
Levensverzekering

Verzuim &
Re-integratie

Vaccinatiezorg
particulier /
Bedrijven

Geen rode lijn voor Israël: Schoof

Op 7 april gingen vijf grote mensenrechtenorganisaties in gesprek met premier Schoof om te praten over de stilte van Nederland over Gaza. Een koerswijziging zit er echter niet in, was de conclusie.

● MAJORIE VAN LEIJEN

Wat er ook gebeurt, Nederland zal de weg van diplomatie blijven bewandelen, was het antwoord van minister-president Schoof op de vraag waarvoor Nederland de rode lijn ligt. Die vraag werd hem in januari ook al gesteld; toen antwoordde hij dat het internationaal recht deze rode lijn was. 'Hier kwam de minister-president nu op terug', zei Michiel Servaes van Oxfam. 'Dat vind ik uitermate schokkend.'

Het is de eerste keer dat Oxfam, Pax, Artsen zonder Grenzen, Save the Children en Amnesty International samen optrekken om het kabinet op te roepen tot een fundamentele koerswijziging. Aanleiding voor het gesprek was de campagne 'Niet in mijn naam'. Op 12 december plaatsten honderdduizenden Nederlanders deze slogan op hun sociale media na een oproep van Oxfam. Er werd vervolgens een gesprek gepland met premier Schoof op 30 januari, maar toen kreeg de premier griep. Bovendien was er op dat moment net een staakt-het-vuren, waardoor de urgentie van het gesprek naar de achtergrond verdween.

Het staakt-het-vuren is inmiddels geschonden en het geweld is in hevigheid toegenomen, zegt Karel Hendriks van Artsen zonder Grenzen. 'Alle remmen zijn los. Er is een totale humanitaire blokkade. Onze voorraden raken op en brand-

stof kan het land niet in, wat gevolgen heeft voor de hygiëne in Gaza. Slechte hygiëne zorgt voor evenveel slachtoffers als het geweld zelf. Bovendien kunnen we onze hulpverleners steeds minder bescherming bieden. Laatst verloren we onze elfde medewerker.'

Reden genoeg om de politiek tot actie te manen, vinden de organisaties. Ze kwamen daarom met een aantal concrete maatre-

organisaties.

Dit is een dubbele standaard, vindt Dagmar Oudshoorn van Amnesty International. 'Waar kabinetsleden zich wel degelijk uitspreken over gepleegde oorlogsmisdaden door Rusland of in Syrië – met daaropvolgende sancties en andere politieke drukmiddelen – lukt het premier Schoof maar niet om een aanval op onschuldige burgers, waaronder kinderen, in Gaza, die in hun

en Israël. Daarnaast moet Nederland de militaire samenwerking met Israël herzien.

Nederland moet andere staten aanspreken op hun verplichting om samen te werken met het Internationaal Strafhof. Ook moet Nederland alle mogelijke politieke, economische en diplomatieke middelen inzetten om de druk op Israël op te voeren.

Goed nieuws

Vlak voordat de persconferentie begon, kwam er toch iets van goed nieuws, vertelt Rolien Sasse van Pax. 'Nederland heeft zojuist besloten de export van goederen voor militaire doeleinden te stoppen. Maar we hebben ook andere concrete acties voorgesteld, waarop geen reactie werd gegeven.'

Neem bijvoorbeeld de import van Israëlische wapens. 'Dit zijn wapens die in Israël zijn gebruikt tegen Palestijnen. Deze wapens zijn getest in combat – een verschrikkelijke manier van reclame maken. Daar moeten we niet aan mee willen werken', aldus Sasse.

Ook de bescherming van hulpverleners verdient prioriteit, vinden de organisaties. Vorige maand werden vijftien hulpverleners gedood die duidelijk herkenbaar waren als hulpverlener, zo bleek uit een video van *The New York Times*. De bescherming van hulpverleners wordt een steeds grotere uitdaging, vertelt Karel Oudshoorn.

'Er zijn bijna geen afspraken meer te maken over het veilig bieden van hulpverlening. Er is geen enkel ziekenhuis meer dat volledig kan opereren. Transporten kunnen niet meer veilig worden uitgevoerd. Medewerkers moeten regelmatig een zie-

'Deze maand verloren we onze elfde medewerker'

gelen die het kabinet zou kunnen nemen. Maar de premier sprak tijdens het gesprek vooral over diplomatieke middelen. Daarnaast benadrukte hij dat Nederland niet bereid is een principieel standpunt in te nemen over schendingen van het internationaal recht. Hij erkent wel dat er (rechten)schendingen plaatsvinden, maar vertrouwt blind op het huidige diplomatieke spoor, aldus de

slaap worden gedood door Israëlische bombardementen, te veroordelen.'

De vijf organisaties roepen premier Schoof op om consequenties te verbinden aan de schendingen van het internationaal (humanitair) recht door Israël, en om in EU-verband te pleiten voor een onderzoek naar de schendingen van artikel 2 (de mensenrechtenclausule) in het associatieverdrag tussen de EU

# of houdt vast aan diplomatie

MENSENRECHTENORGANISATIES GAVEN VANMORGEN EEN PERSCONFERENTIE OVER HUN GESPREK MET PREMIER SCHOOF. BEELD: MAJORIE VAN LEIJEN

‘Kabinetsleden spreken zich wel degelijk uit over gepleegde oorlogsmisdaden door Rusland of in Syrië’

kenhuis verlaten omdat ze tijdens hun werk worden aangevallen. Apparatuur in ziekenhuizen wordt systematisch onklaar gemaakt door een enkele kogel. De humanitaire respons is volledig verlamd.’

Meer dan 50.000 doden

‘Waar ligt die rode lijn? Die lijkt er niet te zijn. Levens reddend mag geen levens kosten. Maar waar ga je naartoe wanneer je een medewerker verliest van een Nederlandse organisatie? We proberen ons recht te

halen in Israël, maar in Nederland is er eigenlijk geen loket waar we daarvoor terecht kunnen.’ Artsen zonder Grenzen start daarom vandaag een petitie om aandacht te vragen voor betere bescherming.

De organisaties verwachten maximale inzet van de premier om de humanitaire blokkade van Gaza te beëindigen en hulpverleners de bescherming te bieden die het recht hungarandeert. Na meer dan 50.000 doden kan het kabinet-Schoof niet langer stil blijven, aldus de vijf. ●

‘Door Sivas besepte ik dat ik alevi

In de Amsterdamse Tolhuistuin verzamelden zondag 13 april alevitische Nederlanders zich voor de benefiet *Aşk ile*, met liefde. De organisatoren pleiten voor een monument in Nederland voor het bloedbad in Sivas in 1993, waar 37, vooral alevitische, kunstenaars en intellectuelen omkwamen. ‘Het blijft een open wond’, zegt een van de sprekers.

● TAYFUN BALCIK

‘S teek ze in brand, de fik erin’, herhaalt een muzikant de haatdragende woorden van duizenden soennitische extremisten tijdens de massamoord in Sivas. Hij was toen nog niet geboren, maar heeft de pijn als aleviet wel meegekregen.

De muzikant verwijst naar de beelden van de brandstichting van hotel Madimak in Sivas, aangemoedigd door soennitische jihadisten. ‘Het is prachtig’, roept een van hen op camera. Later, wanneer er grote vlammen uit het gebouw slaan, voegt de menigte daaraan toe: ‘Allah, dit is jouw vuur, het helle-vuur.’

De alevieten in de Amsterdamse zaal herbeleven het trauma dat zich meer dan dertig jaar geleden voltrok. Slachtoffer en nabestaande Ismail Kaya, die zijn dochter

Menekse en zoon Koray in de brand verloor, is uit Turkije overgevlogen en zingt zijn verdriet in een treurzang.

‘Ik heb kinderen, ze hebben geen jeugd gehad

Mijn kroost, dat nooit heeft gebloeid

Ik heb diepe wonden
Eeuwige duisternis, zonder
zucht van verlichting’

Er zijn gesprekken en workshops, die gelijktijdig in verschillende zalen plaatsvinden. Beroemde alevitische Nederlanders zoals Sinan Can, Meral Polat en Funda Müjde zijn aanwezig.

Schrijver Chris Keulemans interviewt historicus Mahmut Erciyas, die het boek *De God is in de mens* samenstelde met vertaalde gedichten van alevitische troubadours.

23-jarige antropologiestudente Carina Thuijs. Zij deed onderzoek naar Turkse vrouwen en kwam via contacten van Rahmi Sivri in Doetinchem, betrokken bij Stichting DIDF en deelnemer aan het gesprek met Keulemans en Erciyas, in Sivas terecht.

‘Ze kwam lachend en een beetje bescheiden bij ons op kantoor in Doetinchem. Ze wist helemaal niets van het alevitisme’, aldus Sivri, die bij de massamoord zijn twee nichtjes Asuman en Yase-min Sivri verloor. Sivri is voorstander van een monument voor de slachtoffers, en vindt het passend als dat in de Achterhoek wordt geplaatst.

‘Het was een aanval op de culturele elite van de alevieten’

‘Hij heeft ons kapotgemaakt met zijn roerzang’, reageert hoogleraar Ugur Ümit Üngör (NIOD), die ook een van de sprekers is. Vele anderen in de zaal pinken een traan weg.

‘Het was voor mij een vorm van zelfstudie naar mijn eigen achtergrond en een poging om kennis over het alevitisme over te dragen aan de volgende generatie’, vertelt hij.

Keulemans doet een poging om tot de essentie van het alevitisme door te dringen. ‘Een aleviet ben je niet, een aleviet word je’, wil hij van Erciyas weten. ‘Zelfs de grootste alevitische leermeesters zijn nooit af’, antwoordt Erciyas.

Sommige teksten, zoals die van Asik Ibreti, waarin hij zich uit spreekt tegen de soennitische orthodoxie, zijn volgens Keulemans uitdagend en polariserend. ‘Ze zijn geschreven in een context van toenemende haat en geweld tegen alevieten. Hijzelf is ontsnapt aan een aanslag door radicale islamisten’, legt Erciyas uit.

Antropologiestudente

Bij het bloedbad in Sivas viel ook een Nederlands slachtoffer, de

Ineenstorting Ottomaanse rijk

Na een korte pauze is professor Üngör aan de beurt. Volgens hem moet de massamoord in Sivas worden geplaatst binnen een bredere context van anti-alevitisch geweld sinds het ontstaan van de Turkse republiek, na de ineenstorting van het Ottomaanse rijk. ‘De eerdere Ottomaanse periode kende ook periodes van alevitische moordpartijen, maar er waren ook lange tijden van vreedzame co-existentie’, zegt hij.

‘De meeste massamoorden vonden plaats tijdens de republiek’, vertelt Üngör, en noemt bijvoorbeeld de genocide in Dersim in 1938, die onder bevel van Mustafa Kemal Atatürk werd uitgevoerd.

Üngör was twaalf jaar oud toen het bloedbad in Sivas plaatsvond. Zoals bijna elke zomer zouden ze met de auto naar Turkije reizen, maar uit angst reden ze dat jaar niet naar Erzincan, waarvoor je Sivas moet passeren, de geboortestreek van zijn ouders.

UGUR ÜMIT ÜNGÖR, UNIVERSITAIR HOOFDDOCCENT (UNIVERSITEIT UTRECHT) EN ONDERZOEKER BIJ HET NIOD. BEELD: TAYFUN BALCIK

et ben'

SINAN CAN (L.), SERDAR MANAVOGLU, KUL YETIMI, EREN KILIÇ EN ZEYNEP ÇIMTAY. BEELD: TAYFUN BALCIK

'Het was een aanval op de culturele elite van de alevieten, en de

Sivas besepte ik dat ik aleviet ben', zegt hij recht voor z'n raap. Pane-

'De daders zijn er toch goed mee weggekomen'

angst onder alevieten was daarom enorm', merkt Üngör op. 'Een aanval op de elite is meestal een opstap naar bredere vervolging van groepen.'

Na zijn korte presentatie volgt een panel met Sinan Can als moderator. 'Door de gebeurtenissen in

list Serdar Manavoglu kan dat beamen. 'In Sivas kwamen we erachter dat we alevieten waren', zegt hij instemmend. Can benadrukt ook dat er in Sivas niet alleen alevitische slachtoffers vielen. Ook enkele soennitische muzikanten en intellectuelen kwamen toen om

het leven.

'De daders zijn er toch goed mee weggekomen', zegt panelist Kul Yetimi, die eraan herinnert dat twintig veroordeelden onlangs vervroegd zijn vrijgelaten door Erdogan.

Geen rechtse alevieten

Manavoglu denkt dat 'het linkse bewustzijn' onder alevieten in Nederland is gegroeid door Sivas. 'Ik ken eigenlijk helemaal geen rechtse alevieten hier, behalve Dilan Yesilgöz dan', reageert Can, waarop de zaal in lachen uitbarst. 'Het is best een zwaar onderwerp, ik probeer het een beetje luchtig te houden', zegt Can quasi-verontschuldigend.

Hij noemt eerdere herdenkingen van de massamoord in Sivas vooral 'alevitische incrowd'-bijeenkomsten. 'Dat is vandaag zeker niet het geval. Moet dit niet vaker

gebeuren?' vraagt hij aan de panelleden.

Zeynep Çimtay, voorzitter van de Federatie van Alevitische verenigingen Nederland, is hier ook in Europees verband mee bezig. Ze noemt een gerealiseerd project met vijf onderdelen. Een digitaal museum, bibliotheek, webdocumentaire, de overdracht van *oral history* en de film 'Er is iets verschrikkelijks gebeurd'.

's Avonds treden nog muzikanten op, onder wie Meral Polat, met moderne uitvoeringen van alevitische folklore. Het is niet bekend hoeveel geld er zondag is opgehaald voor het *Sivas Namenmonument*, maar het lijkt erop dat de alevieten van Nederland klaar zijn met de angstcultuur binnen Turkse kringen. Met het daverende concert smaakt het in ieder geval naar meer alevitische verlichting in de duisternis. ●

Nieuw in Nederland: ‘Niemand k

Elke maand spreekt *de Kanttekening* met nieuwkomers in Nederland. Deze keer: Tharcisse Nsavyinganji uit Burundi, die in januari 2001 via een vrachtwagenlift naar Nairobi in Nederland belandde. Destijds was veel eenvoudiger, maar een latere economische crisis gooide roet in het eten.

● ANNE-ROSE HERMER

Een autobiografisch verhaal van een 50-jarige immigrant uit Burundi is de titel van het boek van Tharcisse Nsavyinganji, dat vorig jaar bij uitgeverij Palmstag verscheen. Hij heeft het geschreven voor zijn gezin, zijn vrouw en twee zoons, allebei in Nederland geboren. Het is zijn persoonlijke geschiedenis, maar het leert de lezer ook over het drama in Burundi en Rwanda in de jaren negentig. Veel mensen weten, of kunnen zich nog herinneren, dat er in deze periode veel problemen waren in die regio. Twee bevolkingsgroepen, Tutsi's en Hutu's, raakten letterlijk en figuurlijk slaags met elkaar, een strijd waarbij duizenden slachtoffers vielen. Wat precies de oorzaak en de aanleiding was waardoor de vlam in de pan sloeg, is in West-Europa minder bekend. Wie meer wil weten over het drama van destijds doet er goed aan om dit prettig geschreven boek te lezen.

In aanraking met onrecht
Tharcisse Nsavyinganji is een Tutsi, een bevolkingsgroep die hij omschrijft als een leidinggevende minderheid. Een Tutsi maakt meer kans op een goede baan, maar er waren voor hem wel obstakels. In zijn privéleven én in de maatschappij. Zijn vader was een selfmade man.

‘Mijn vader werd christen en veranderde zijn naam in Jérémie. Hij werd veehandelaar en twee jaar later, in 1954, startte hij een kledingzaak. Dat was iets nieuws, want in die tijd kocht men zelf stof

en ging aan de slag. Mijn vader werd populair, want zijn klanten waren hem dankbaar. Samen met mijn moeder kreeg hij acht kinderen. Ik was het vierde kind.’

Het leven lachte Tharcisse toe. ‘Het leven is een project vol plannen, maar die plannen kunnen worden verstoord.’ Dit gold ook voor de vader van Tharcisse. In diezelfde periode werd hij gevangen gezet op verdenking van ongeoorloofde politieke handelingen en corruptie. In die tijd betekende dergelijke beschuldigingen vaak de doodstraf. Bovendien werd er beslag gelegd op zijn handel, zodat zijn gezin zonder inkomsten zat. Daardoor moest Tharcisse op zijn vijfde jaar naar een tweedaagse school, op dinsdag en vrijdag.

Gelukkig zijn de wonderen de wereld nog niet uit, want zijn vader kwam vrij. Zijn vader eiste van de moeder van Tharcisse dat hij begon aan de Ischule. Daar leerde hij verschillende vakken, inclusief de Franse taal, van maandag tot en met zaterdag. (Ischule is afgeleid van het Duitse woord voor school. Burundi is een kolonie van Duitsland geweest en later van België, red.)

De vrijlating van zijn vader was een opluchting en een zegen, want de moeder van Tharcisse stierf niet veel later. Een lichtpunt kwam in de vorm van een speciale taak: hij werd misdienaar. Daar was hij vreselijk trots op, vooral omdat hij dit werd bij pater Fernand Jaunin, die veel voor hem betekende.

Corruptie

Er was sprake van zowel corruptie als systematische tegenwerking in Burundi. Aan het einde van de basisschool kregen de leerlingen een examen, maar bijna niemand slaagde. ‘Daar zat een politieke

strategie achter. Het was de bedoeling te voorkomen dat kinderen uit bepaalde regio's toegang zouden krijgen tot vervolgonderwijs en wetenschappelijk onderwijs. De eerste keer dat ik het examen deed, slaagde er niet één leerling.’

Opgeven is een woord dat Thar-

‘De eerste keer dat ik het examen deed, slaagde er niet één leerling’

cisse niet kent, ook niet als kind. Hij had het uithoudingsvermogen om vier keer de laatste klas van de basisschool over te doen, net zolang tot hij slaagde voor het examen. Helaas werd pater Jaunin overgeplaatst en ging hij later naar Europa voor een medische behandeling. Korte tijd later overleden zowel pater Jaunin als de vader van Tharcisse. ‘Toch kon ik naar het preseminarie en haalde mijn examen in 1985. Doorstromen naar een seminarie kon niet, want die waren ineens opgeheven door een besluit van de regering. Daarnaast werden bezittingen van kerken afgenomen en een aantal kerken werd gesloten.’

Docent

Tharcisse kon niet naar het seminarie, maar hij werd docent. Met zijn opleiding kon hij lesgeven op

de basisschool en op de middelbare school. Alleen om aan het werk te kunnen moest hij eerst een aantal papieren hebben. Daar was niet alleen geduld voor nodig, maar ook hier en daar steekpenningen. Je moest een geldbedrag betalen om alle papieren te bemachtigen. Als docent was hij succesvol, onder andere omdat hij het op de basisschool voor elkaar kreeg om meerdere leerlingen te laten slagen voor het examen aan het einde van het laatste schooljaar. Tharcisse viel op en werd gevraagd om politiek actief te worden. Dat deed hij voor de partij Uprona, (Unité-Progress National), ondanks dat deze partij in 1972 betrokken was bij een paar vervelende situaties, waarbij doden vielen. ‘Er was in Burundi slechts één politieke partij: Uprona.’

Na een paar jaar lesgeven op de basisschool stapte hij over op een middelbare school, een internaat. Tharcisse gaf hier les op het moment dat de rellen uitbraken in Burundi. ‘Er was een nieuwe politieke partij gekomen, Frodebu. Front Démocratique de Burundi. Als ze zouden winnen, zouden leden van Uprona worden ontslagen als docent of ambtenaar. De partij liep leeg, omdat veel leden naar de andere partij overstapten.’

De nieuwe partij won de verkiezingen en leverde de nieuwe president, maar nadat hij werd ontvoerd en vermoord braken er ernstige rellen uit waarbij Hutu's en Tutsi's elkaar naar het leven stonden. Er vielen ontelbaar veel slachtoffers. Ook de school waar Tharcisse werkte werd bedreigd. De leerlingen moesten op school blijven, wat ze niet allemaal deden. Met alle gevolgen van dien. Tharcisse Nsavyinganji was beslist niet bij de moordpartijen betrokken.

on mijn veiligheid garanderen'

Burgemeester

Enkele jaren later kreeg hij een functie die vergelijkbaar is met die van burgemeester, maar dan over een groter gebied. 'Ik deed mijn best om Burundese vluchtelingen die naar buurlanden zoals Tanzania en Rwanda waren gevlucht weer naar huis te halen en veilig te laten terugkeren.'

Dit is hem duur komen te staan. Op 18 maart 1998 werd hij gearresteerd en kwam hij terecht in de meest mensonterende gevangnissen die je je maar kunt voorstellen. De rillingen lopen over je rug als je het alleen al leest. Niet voor niets stierven er talloze mensen voordat er een vonnis was uitgesproken. In sommige cellen moest iedereen blijven staan omdat er geen ruimte was om te liggen. In een andere gevangenis diende er geld betaald te worden als je óp een bed wilde liggen. Anders sliep je onder een bed. 'Het was bekend welke functie ik bekleedde toen ik werd gearresteerd. Zelfs het hoofd van de slaapzaal die het beheer over de bedden had toonde respect en vond een bed voor me om op te slapen.'

In de gevangenis hielp Tharcisse andere gevangenen die (min of meer) analfaab waren met het schrijven van brieven aan het Openbaar Ministerie. Na zijn vrijlating werden Tharcisse en zijn vrouw niet met rust gelaten. 'Straatjongens werden betaald om stenen tegen mijn woning te gooien. Op een moment werd ik door medestanders gewaarschuwd. Als ze je niet monddood kunnen maken via het juridische systeem, kunnen ze je altijd nog vermoorden.'

Een van de mensen die hij had geholpen met het schrijven van een brief zorgde ervoor dat Tharcisse en zijn vrouw met een vrachtwagenchauffeur konden meerijden naar Nairobi. Van daaruit namen ze het vliegtuig naar Amsterdam. Via het opvangcentrum in Ter Apel belandden ze in het opvangcentrum in Zwolle en

THARCISSE NSAVYINGANJI. BEELD: PALMSLAG

'Het hoofd van de slaapzaal vond een bed voor me om óp te slapen'

later in het azc in Groningen, waar ze op 14 november 2001 een woning konden krijgen. Dat is veel sneller dan tegenwoordig, wat niet betekent dat het leven voor vluchtelingen destijds makkelijk was.

'Ik volgde een opleiding en had twee banen. Dat ging goed totdat in

2009 de economische crisis uitbrak. Mijn banen raakte ik allebei kwijt en ik kon geen stageplek vinden. Alles viel in duigen.'

Hij had gemerkt dat veel mensen uit Burundi problemen hadden met integreren, wat ook leidde tot problemen binnen het gezin, zoals generatiebotsingen en relatieproblemen. 'Daarom heb ik met enkele andere mensen een stichting opgericht om hen te helpen. Wij begrepen de problemen immers van binnenuit.' Helaas bestaat de stichting sinds 2018 niet meer, maar er zijn een heleboel mensen geholpen.

Zijn weg gevonden

Tharcisse Nsavyinganji is nog altijd met zijn Véronique getrouwd, heeft twee gezonde kinderen en bezoekt

elke zondag een kerk in het centrum van Groningen. Hij heeft een baan, maar de allerbelangrijkste winst noemt de bisschop van Groningen-Leeuwarden in het voorwoord dat hij heeft geschreven voor het boek: 'Hij heeft de 50 gehaald. Driekwart van zijn leeftijdsgenoten in zijn geboorteland heeft dit niet bereikt.'

Uit het boek en uit zijn woorden blijkt ondubbelzinnig dat Tharcisse Nsavyinganji van Burundi houdt en zich heel erg voor zijn land heeft ingezet door naar gerechtigheid en verbinding te zoeken. Dan is het extra hard als je er niet kunt blijven. Ook uit dit relaas blijkt opnieuw dat veel vluchtelingen hun land niet willen verlaten, maar genooddaakt zijn om het te verlaten. ●

Belgische PVDA luistert naar klakkeloos standpunten over

De Belgische PVDA gaat langs de deuren om te luisteren naar de zorgen en wensen van burgers. Volgens politicus Peter Mertens levert dat niet alleen stemmen op, maar ook een breed draagvlak, zoals voor het pro-Palestina standpunt van de partij.

● ARJAN VAN WESTEN

Op een lentedag verzamelen vijf PVDA-leden zich op het Vosplein in de Antwerpse wijk Borgerhout.

Twee mannen en drie vrouwen van verschillende generaties. De marxistische PVDA is in Nederland eerder verwant aan de SP dan aan de PvdA. Dertiger Heleen heeft de leiding en bespreekt tien stellingen met de basisgroep. Vervolgens belten ze twee uur lang aan bij bewoners en voeren gesprekken die al snel vijftien minuten duren. De openingsvraag: 'Wat vindt u van Arizona, de nieuwe Belgische regering?' Opvallend is de grote respons, ook onder niet-PVDA-stemmers.

Politiek van superrijken

'Politiek moet mensen bij elkaar brengen', zegt Peter Mer-

tens later in het Paleis der Natie in Brussel. Deze PVDA-volksvertegenwoordiger en algemeen secretaris neemt de tijd om een Nederlandse journalist uit te leggen waarom zijn partij ook buiten verkiezingstijd langs de deuren gaat. Het doel: mensen informeren en emanciperen. 'Wij geloven niet in een groepje intellectuelen dat voor anderen beslist. Je moet luisteren naar de werkende klasse, en samen met hen dingen veranderen.'

Mertens heeft een prominente stem in het maatschappelijk debat te België. Zijn boeken staan regelmatig in de top 10 en in een podcast deelt hij eveneens zijn visie op de Belgische en wereldpolitiek. In het gesprek valt meerdere keren de naam Musk, die voor Mertens symbool staat voor een botsende wereldvisie. 'Een politiek van superrijken, waarin alles aan de zogenaamde genieën wordt overgelaten en de gewone mens nauwelijks wordt betrokken. Een superelitaire visie op de samenle-

ving.' De PVDA stelt daar iets anders tegenover: mensen moeten meedenken. De term 'verheffen' valt. 'Zodat mensen zelf beslissingen kunnen nemen over hun woonomgeving en werk en meedenken over het inrichten van de maatschappij. We moeten con-

met rentestijgingen.' Door de bevragingen zag de partij ook veel beter het onderscheid tussen gezinnen die bijvoorbeeld door een erfenis één huisje kunnen verhuren en de mega-eigenaars die zoals Mertens zegt professioneel huisjesmelker zijn.

'So what, als onze standpunten niet populair zijn'

tinu luisteren en hen betrekken zodat ze in beweging komen.'

De PVDA heeft vijftien van de honderdvijftig zetels in de Kamer van volksvertegenwoordigers. Tijdens de laatste verkiezingstijd pakte de PVDA het bevragen groots aan: ruim 100.000 Belgen werden bevraged. De partij is op landelijk niveau zichtbaar bij de recente algemene staking tegen de hervormingsplannen van regering De Wever. Eind april initieert de PVDA een mars tegen de sociale afbraak & voor de vrede.

De bevragingen leveren de partij inzicht over de samenleving op. Het zorgt ervoor dat de PVDA haar standpunten bijstelt. Mertens noemt de wooncrisis, waarbij de partij lange tijd enkel gefocust was op de belangen van huurders en niet op die van huiseigenaren. 'De mensen die denken eigenaar te zijn. Die een lening af moeten betalen en geconfronteerd worden

Brood en boter

Bestaanszekerheid domineert de gesprekken in Borgerhout. De 'brood- en boterthema's' noemt Mertens ze. Grote zorgen over pensioenskortingen en onbetaalde overuren. Een oudere gepensioneerde vrouw noemt de naam van premier Bart de Wever en maakt een schietgebaar.

Mertens benadrukt dat de PVDA-ers eerst luisteren. 'Maar we doen niet flauw over ons politieke programma. Voordat we dat vertellen, willen wij horen hoe de mensen denken en redeneren.' De PVDA wil daarvan leren en de standpunten van de partij kunnen zo 'een beetje' bijgesteld worden. 'De bevraging verandert hoe wij argumenteren. Het verandert onze wereldvisie niet. Het is geen populisme. Onze ruggengraat is een emancipatorische, socialistische.'

Luisteren is geen gelijk geven. 'Hoeveel racisme wij ook ontmoet-

PVDA-LEDEN GAAN LANGS DE DEUREN IN ANTWERPEN. BEELD: ARJAN VAN WESTEN

lezers, maar neemt niet

DE BELGISCHE PVDA-POLITICUS PETER MERTENS; BEELD: STEFAAN VAN PARYS

ten, ons standpunt erover wijzigt niet. So what, als onze standpunten niet populair zijn.' Mertens haalt veel inspiratie uit de geschiedenis van het socialisme, hoe je met volksofvoeding samenlevingen verandert, draagvlak creëert. 'Kinderarbeid afschaffen? Dat was ook niet populair. Stemrecht voor vrouwen? Totaal niet populair begin vorige eeuw. Gelukkig waren er toen socialistische partijen die aan volksverrichting deden en tegen de stroom ingingen. Deur-aan-deur gaan wij nu tegen de stroom in.' De PVDA doet dat volgens Mertens in een taal die soms als radicaal wordt ervaren. Een bewuste keuze, die directe radicale taal. 'Anders laten wij die autostrada over aan extreem rechts. Want die vermommen zich graag als sociale partij.'

Afkeer van groen

Het klimaat is een belangrijk PVDA-thema. 'Zowel de mensen in het globale zuiden als de werkende klasse hier ervaart de desastreuze gevolgen van het kapitalisme met de uitstoot van fossielen.' Mertens verwijst naar de overstromingen in België in 2021. 'De armste mensen, die dicht bij de rivier wonen, werden getroffen.' De PVDA verzet zich tegen, zoals Mertens het noemt, klimaat-ELITISME. 'De oplossing dat de mensen meer taksen moeten betalen, duurder leven en zelf moeten besparen. Dat werkt niet.' Hij verwijt veel partijen de taal van de volkswijken niet te spreken. 'Besef dat er in het klimaatdossier een andere weg is dan de kleinburgerlijke en upper middle class benadering. In de volkswijken is er

een afkeer van groen, betweterig en belerend. De PVDA merkte dat bij het deur-tot-deur gaan. 'Het weerhoudt ons er niet van tegen klimaatontkenners te vechten.'

Wie behoort vandaag tot de werkende klasse? Volgens Mertens heeft het marxisme in 2025 een brede visie. 'Meer dan ooit verkopen mensen hun arbeid om te kunnen leven. Sommigen houden nog net neus en mond boven water, zoals tweeverdieners die moeite hebben om een huis of auto af te betalen. Anderen zitten al onder water: steeds meer werkende armen in Europa. Een deel van de werkende klasse is werkzoekend en een ander deel heeft geen papieren in Brussel werken duizenden mensen zonder papieren in de bouw, schoonmaak et cetera.'

De PVDA koestert de term 'werkende klasse' in zijn diversiteit als geuzennaam. 'Men probeert de term te vernietigen en te vervangen door middenklasse en paupers en die tegen elkaar op te zetten.'

Ook de Gaza-oorlog wordt als thema in Borgerhout aan de bewoners voorgelegd. De PVDA is fel pro-Palestina. 'Tegen de genocide, in het begin was dat niet evident. Later wel', aldus Mertens. 'De brood- en boterthema's, daar zijn we bekend door. Vanuit die basis openen wij vensters naar thema's als Gaza.' In Borgerhout valt op dat de zorgen om de oorlog in Gaza breed gedeeld worden, niet enkel door mensen met een migratieachtergrond. Mertens: 'Soms hoorde je: 'Zeg manneke, houd je bezig met de thema's van hier. Dat idee.'

Hij denkt dat inmiddels wel bewezen is dat de PVDA een onderwerp als Gaza prima bij een breed publiek kan brengen. 'Omdat we ons keren tegen de zelfbedieningspolitiek in Brussel, zien mensen dat we een andere mentaliteit hebben. De mensen zijn misschien niet gelijk akkoord met alles waar we voor staan, maar ze zien een eerlijke partij die er altijd is.'

Bij de bespreking van de PVDA in Borgerhout vertelt iemand over een echtpaar dat bang is dat de Russen snel in Borgerhout zullen verschijnen. De PVDA-leiding heeft dit thema bewust meegenomen in de bevraging en voorziet in extra scholing voor haar leden over de gespannen relatie met Rusland. Mertens: 'Wij hebben een helder antimilitaristisch standpunt.' Hij weet dat oorlog in Oekraïne gevoelig ligt. 'Zijn mensen echt bang voor oorlog of niet? Willen ze hun pensioen inleveren voor het leger? Dat moeten we weten voordat we ons antimilitaristische standpunt aan ze uitleggen.'

Mertens: 'Poetin is absoluut geen lieverdje, laat dat duidelijk zijn. Maar we gaan niet de toekomst van Europa weggooiden in een waanzinnige militaire cyclus.' Mertens stelt dat dit desastreuus is voor de sociale zekerheid en publieke investeringen. Hij ver-

baast zich erover dat er een idee leeft van onderbewapening in Europa. 'Dat is gewoon een mythe! Men creëert een angstpsychose.'

'Poetin is absoluut geen lieverdje, laat dat duidelijk zijn'

Volgens Mertens krijgt het geluid voor minder militarisering nauwelijks media-aandacht. 'De poortwachters van het systeem laten veel toe, maar kritiek op militarisering blijft een no-go. Maar wat in de media wordt gezegd, slijkt men in de volkswijken niet allemaal als zoete koek.' Mertens wil het 'pro-oorlogsentiment keren. 'Het is aangeprete angst.'

Mertens schetst een somber beeld van de wereldpolitiek en ziet absurditeit. 'Trump noemt zichzelf vredespresident en wil de Nobel-

prijs. Terwijl hij twee miljoen Gazanen wil verplaatsen en dan zijn zontje een resort laten bouwen. Op een bodem bezaaid met het bloed van een genocide.'

De wereld kantelt beschrijft Mertens in zijn nieuwste boek *Muiterij*. Een wereld waar autoritair rechts fors terrein wint. 'Als je dan ziet hoe Musk, Trump en JD Vance de AfD in Duitsland steunen. Men probeert een internationale extreemrechtse scene op te bouwen.' Die scene heeft volgens Mertens als een van de agendapunten het verzwakken van Europa. 'Ze maken racisme mainstream. Het machismo is terug: anti-vrouwen, anti abortus, die scene.'

Normalisering van geweld

Zwijgen tegen onrecht is geen optie, aldus de PVDA-politicus. Hij verwijst naar een gedicht dat de Duitse theoloog en verzetsstrijder Martin Niemöller in gevangenschap te Dachau schreef. Dat ten tijde van Hitler-Duitsland mensen stap-voor-stap monddood werden gemaakt. 'En uiteindelijk protesteerde niemand meer als je zelf aan de beurt was.' Mertens ziet parallellen met nu: de normalisering van het Israëliëse geweld te Gaza. Hij noemt de uitspraak 'het is geen genocide, het mag' van Bou-

chez, de voorzitter van MR, de Waalse liberale partij. 'Ook Vlaams Belang, de extreemrechtse partij in Vlaanderen, is pro-Israël. Hun voorouders waren voor de Holocaust en hun nazaten zijn voor de genocide in Gaza. Ze missen geen enkele genocide.' Mertens noemt het weggijken beangstigend. 'Musk en Steve Bannon, die de Hitler-groet doen. Het wordt normaal gevonden. Men is echt dingen aan het voorbereiden.'

Zo'n beeld roept de vraag op of dat niet dwingt tot vergaande samenwerking met andere linkse, progressieve en middenpartijen? Mertens ziet juist ruimte voor aparte marxistische partijen: 'Het gaat om een eigen analyse. Je moet een emancipatorische kracht opbouwen. Heb je die niet en werk je samen, dan ben je het wagonnetje van een andere locomotief. Onze visie is socialisme waar de mens en natuur centraal staan. Een onafhankelijke socialistische arbeidersbeweging die offensief is en niet de dienstmaat van het systeem is.'

Mertens ziet in heel Europa ruimte om 'een socialistische, linkse, marxistische emancipatorische kracht op te bouwen. En ja, dat mag radicaal zijn. 'Radicaal en positiviteit uitstralen, en zo die woede van de werkende klasse pakken. Want er is een gigantische onvrede. Alleen gaat dat nu vaak naar de verkeerde rattenvangers van Hamelen, naar die geblondeerde figuren à la Wilders, of naar goed georganiseerde partijen als de AfD en Vlaams Belang. De meerderheid van hun aanhangers, niet iedereen, kunnen wij terughalen.'

Toch werkt de PVDA samen met andere partijen en organisaties. 'Op assen die bijvoorbeeld tegen oorlog en militarisering zijn.' Ook in dossiers als klimaat, sociale investeringen, zorg en onderwijs zoekt de partij samenwerking op. 'De enige partij waar wij nee tegen zeggen is Vlaams Belang, wij werken niet samen met fascistten.'

ABDELKADER BENALI

Schrijver.

Inmiddels vieren we de meertaligheid

Twee weken na de lezing plofte er een mail in de box van de bibliotheek die me had uitgenodigd. Ik had die avond in het kader van de Boekenweek gesproken over mijn moerstaal. Op weg naar de lezing moest ik uitzoeken waar dat ‘moerstaal’ precies vandaan kwam, de moerstaal is de moedertaal. Het is de taal die je met je moeder spreekt. Maar wat als moeders meerdere talen sprak? Of wat als moeders helemaal geen taal sprak? Of wat als het kind geen moeder heeft gehad? Ik besloot al die ingewikkelde vragen over te slaan en me maar te concentreren op de taal van mijn moeder, het Tamazight, en hoe belangrijk het is dat we jonge kinderen met een migratieachtergrond ook in hun moerstaal met verhalen, liedjes en sprookjes voeden.

Een paar dagen later vertelde ik in Weert, Limburg, opnieuw over de moerstaal; Limburg is een bijenkorf van lokale dialecten die de mensen dan ook hartstochtelijk spreken. Limburgers hebben enorme behoefte om hun lokale patois te spreken. Je kan een heel leuk gesprek hebben met een Limburger in ABN maar zodra de Limburger een mede-Limburger ruikt dan gaat hij over in de gemeenschappelijke moerstaal. Ik begrijp

‘Het is gewoon heel chique aan het worden om meerdere talen te spreken’

deze instinctieve reactie wel. Lange tijd werd op Limburgers vanwege hun dialect neergekeken, zoals het in Marokko lange tijd ongewenst was dat mensen Berbers spraken, het zou een minderwaardige taal zijn.

De tijd dat je als land een taal boven de andere plaatste is gelukkig voorbij. Inmiddels vieren we de meertaligheid. Maar we komen van ver. Jaren geleden werd het als onwenselijk gezien dat kinderen met een migratieachtergrond hun moerstaal in de Nederlandse klas spraken. Men moest vloeiend Nederlands leren en het Turks, Arabisch, Koerdisch, Papiamentu, Sranangtongo werd als een hinderenis in het bereiken van die doelstelling gezien. We zijn heel wat academische onderzoeken verder waaruit naar voren is gekomen dat het spreken in de moerstaal het kind juist helpt bij het leren van de

nieuwe taal. En zo traden de migratietaalen uit het verdomhoekje.

Maar ik heb nog meegemaakt dat opvoeders vol dedain spraken over de rommeligheid van meertaligheid en dat de migratietaal afgevoerd moest worden om tot volledige integratie te komen. Er bleek niets van waar te zijn. De strijd tegen de onwetenschap is een stroperige. Moeders wordt aangevoerd om vooral in de moerstaal te spreken, dat zou de taalvaardigheid enorm helpen. Hadden we die kennis maar vijftientig jaar geleden omarmd!

Het vieren van de meertaligheid kan ik niet los zien van de groeiende toename van expats in Nederland; het is gewoon heel chique aan het worden om meerdere talen te spreken. En strategisch is het ook handig want nu steeds meer mensen in Europa zich van Amerika afkeren, ontstaat er

ruimte voor Europese talen om zich te manifesteren. Duits. Frans. Spaans. Europa is trouwens tot de opkomst van de natiestaten en daarmee gepaarde institutionalisering van talen een chaotische bijenkorf van talen geweest. In de twaalfde eeuw werden op het eiland Sicilië welzeker vier, vijf talen naast en door elkaar gesproken omdat het onder bestuur stond van de Noormannen, die heersten over een overwegend islamitische bevolking. De taal aan het hof was Arabisch, maar er werd ook Latijn en Grieks gesproken.

Waarom noemen we het eigenlijk moedertaal en niet vadertaal? Dat is omdat de moeder bij geboorte het kind aan de borst krijgt, daar waar het gevoed wordt. Onder de boezem liggen de longen, die lucht geven om woorden te maken. Het eerste contact met voeding is ook het eerste contact met taal. De moeder haalt diep adem om het kindje toe te spreken. Er wordt gezongen. Gerustgesteld. Woordjes gezegd. Het kindje is zich niet bewust van de betekenis, maar voelt het timbre van de klankkast. Taal is trilling.

De bibliotheek had het publiek bij de lezing gevraagd om mij te waarderen met een cijfer. Ik kreeg een 8,5. Maar je kan een mooie ontmoeting nooit plat slaan tot een cijfer. •

VS: 'Hoogopgeleiden zitten simpe

De regering-Trump neemt maatregelen tegen universiteiten, onder het mom om 'woke' te bestrijden. Maar is het beleid van president Donald Trump daadwerkelijk een aanval op woke, of dient dit slechts als excuus om een bredere ideologische zuivering door te voeren?

PROTEST TEGEN DE ARRESTATIE VAN DE PALESTIJNSE STUDENTENACTIVIST MAHMOUD KHALIL VAN COLUMBIA UNIVERSITY. BEELD: KENA BETANCURT/AFP

● EWOUT KLEI

Filosoof Floris van den Berg, werkzaam aan de Universiteit Utrecht, erkent de problemen van woke, waar hij in 2022 een kritisch boek over schreef. Aan *de Kanttekening* vertelde hij toen dat hij wokisme beschouwde als een gevaar voor de academische vrijheid, en voor de vrijheid van meningsuiting in het algemeen. 'Het probleem van woke is dat je het er voor 100 procent mee eens moet zijn, anders deug je niet. Neem de discussie over transgenderisme. Ik ben helemaal voor transgenderrechten, maar de insteek is nu: 'Ben je het niet voor 100 procent eens met onze agenda en vind je genderneutrale beroepsnamen of genderneutrale toiletten maar overdreven, dan ben je een trans-

foob.' Je moet je helemaal laten gelijkschakelen door het woke-discours, anders ben je fout, dus transfoob, islamofob, racist, fascist, enzovoort.'

Het woke-kamp

Maar nu staat Van den Berg, een beetje tot zijn eigen verbazing, aan de kant van woke. 'De polarisatie in onze samenleving propt mensen in hokjes. Ik werd in de extreemrechtse hoek geduwd, omdat ik kritiek had op woke. Maar je kunt natuurlijk woke kritisch benaderen én tegelijkertijd de autoritaire maatregelen van Trump verwerpen. Nu lijkt ik opeens in het woke-kamp te zitten, simpelweg omdat ik de academische vrijheid wil verdedigen. Maar Trumps beleid tegen woke is geen liberaal beleid, maar reactionair en zijn maatregelen buitenproportioneel. Het is alsof je bij voetschimmel besluit een been te amputeren.' Woke krijgt geen kookje van eigen deeg. 'Links

heeft de tegenpartij een stok gegeven om mee te slaan, maar nu worden ze volledig afgeranseld.'

Wetenschapsjournalist Sjoerd de Jong van *NRC* volgt de ontwikkelingen in de Verenigde Staten op de voet. Is Trumps beleid een aanval op woke, of op de academische vrijheid? Je kunt die twee nu lastig van elkaar onderscheiden, antwoordt De Jong. 'Het is een aanval op wat Trump en de zijnen zien als linkse of marxistische ideologie, die volgens hen dominant is geworden aan de Amerikaanse universiteiten. Alles wat te maken heeft met gender studies, feminisme en 'critical theory' valt daaronder, maar ook postkoloniale studies en moderne geschiedschrijving die ruimte geeft aan het perspectief van zwarte Amerikanen of inheemse groepen. Dat is in zijn ogen kwalijk revisionisme dat Amerikaanse waarden omlaag haalt en vaderlandsliefde aantast. Kijk ook naar de eisen die hij

stelt aan de musea van het Smithsonian Institute, ook die moeten worden opgeschoond van ideologie die Amerika 'in een negatief daglicht stelt'. Hoe je het ook wendt of keert, als de staat geschiedschrijving gaat dicteren is dat een keiharde aanval op de academische vrijheid. We kennen dat uit, ik noem maar een actueel voorbeeld, het Rusland van Vladimir Poetin.'

De Jong vindt de angst van niet-linkse mensen voor woke dan ook nogal overtrokken: 'Je kunt betogen dat de aandacht voor onderwerpen als slavernij en genocide op Amerikaanse universiteiten is doorgeslagen. Het is niet moeilijk daar een argument voor te maken, zoals de Canadese wetenschapper Michael Ignatieff een half jaar terug heeft gedaan. Maar een bedreiging van de academische vrijheid is dat nog lang niet. Daarvoor hebben docenten en zeker studenten aan die universiteiten ook te weinig in te brengen. Zeker de topuniversiteiten daar worden geleid door bestuurders die zich vooral op de bedrijfsvoering hebben gestort. Ook particuliere donateurs zijn vaak machtig. Dat hebben we kunnen zien bij Harvard, waar donateurs dreigden miljoenen dollars terug te trekken als de universiteit niet afrekende met de Gaza-protesten. En dan is er nog de druk van het Congres en de chantage van de president. Nu zijn bestuurders ontslagen, docenten vertrokken en wordt het curriculum doorgelicht. Vergeleken daarbij zijn de meeste voorbeelden van 'cancel culture' kinderspel. Universiteiten hadden soms steviger in hun schoenen kunnen staan tegen 'cancelen', maar als bedreiging van de academische vrijheid valt het in het niet vergeleken bij wat er nu gebeurt. Dat is een kwestie van

le oplossingen in de weg'

'Als de staat geschiedschrijving gaat dicteren is dat een keiharde aanval op de academische vrijheid'

staatsmacht. Diversiteitsbeleid bij werving van staf en studenten is een verhaal apart, daarover woedt al veel langer een debat. Ook veel liberals zijn er kritisch over, omdat het te weinig effect heeft. Of averechtse effecten, zoals klachten over 'anti-wit racisme' die nu door Trump worden opgepookt.'

Timothy Snyder en Jason Stanley

Van den Berg beaamt dit: 'De repressie die nu plaatsvindt is heftiger inderdaad. Universiteiten als Columbia University buigen al onder de druk vanuit het Witte Huis. Het vertrek van historicus Timothy Snyder en politicoloog Jason Stanley, naar Canada illustreert hoe ernstig de situatie is. Beide Yale-professoren hebben

boeken geschreven over totalitarisme en fascisme. Ze vrezen dat ze nu zelf slachtoffer zullen worden van repressie.' Van den Berg trekt een historische parallel: 'Dit doet denken aan het Derde Rijk, waar wetenschappers en intellectuelen als Albert Einstein, Hannah Arendt, Berthold Brecht en Thomas Mann moesten vluchten.'

De Jong: 'Sommige Amerikaanse wetenschappers voelen zich onveilig en overwegen te vertrekken. Snyders woordvoerder zei dat het om familieredenen gaat, maar zijn vrouw Marci Shore gaf daarna in een interview met *Zeit* toe dat het vanwege politieke redenen was: Trump en het politieke klimaat. Het aanbod in Toronto stond al langer, nu gaan ze erop in. Tegelijkertijd zien we lan-

den die Amerikaanse wetenschappers aantrekken met een dubbele agenda: enerzijds willen ze academische vrijheid beschermen, anderzijds hopen ze vooral toptalent binnen te halen. Ik ben benieuwd of het fonds dat minister Bruins wil oprichten voor buitenlandse wetenschappers straks, bijvoorbeeld, een hoogleraar gender studies onderdak biedt of dat het toch vooral bedoeld blijkt voor ingenieurs en biomedici.'

Van den Berg vindt het een goede zaak als Europa het nieuwe 'Land of the Free' wordt, maar vraagt zich tegelijkertijd af of Nederland veel Amerikaanse wetenschappers zal weten te strijken. 'Het probleem is dat Nederland onder deze regering anti-intellectueel is geworden.' Ook in ons land staat de academische vrijheid onder druk, mede door

oplossingen in de weg.'

Overeenkomsten met PVV

Ook De Jong ziet overeenkomsten met anti-intellectualisme van de PVV. 'Wilders, en zijn partijgenoot, huidig Kamervoorzitter Bosma, maken al jaren geen geheim van hun diepe afkeer van de universiteiten als broedplaatsen van links, net als Trump. Het komt uit hetzelfde, extreemrechtse wereldbeeld. Dat speelt natuurlijk mee in de bezuinigingen die het hoger onderwijs opgelegd krijgt, een paar jaar nadat het vorige kabinet er juist zwaar in ging investeren. Of universiteiten hier zich ook zo makkelijk schikken als het gaat om hun beleid of curriculum, lijkt me de vraag, daarvoor is de opzet van het hoger onderwijs en de rol van de overheid hier toch te anders. De

'Alles moet snel en simpel, vinden Orbán, Trump en Wilders'

DEMONSTRANTEN IN DE VS STEUNEN DE STUDENT MAHMOUD KHALIL DIE DREIGT TE WORDEN UITGEZET VANWEGE ZIJN PALESTINA-ACTIVISME, 28 MAART. BEELD: KENA BETANCURT/AFP

bezuinigingen en ideologische invloeden. De PVV wil linkse docenten ontslaan, NSC richt zich tegen internationale studenten en BBB wantrouwt klimaatwetenschap. 'Dit is de agenda van de Hongaarse premier Viktor Orbán', waarschuwt Van den Berg. Zijn agenda wordt nu ook over Amerika uitgerold, maar bedreigt Nederland eveneens. 'Het anti-intellectualisme van Trump en de zijnen beperkt zich niet slechts tot gender studies, maar richt zich ook tegen juristen en klimaatwetenschappers. Alles moet snel en simpel, vinden Orbán, Trump en Wilders. Wij hoogopgeleiden zitten simpele

wensen van Wilders botsen ook teveel met de van zijn coalitiepartners. Maar als de Trump-revolutie doorgaat en meer ideologische successen boekt, zul je zien dat ook hier de druk van rechts op de universiteiten toeneemt.'

Floris van den Berg vindt dat je het Amerikaanse beleid gerust fascisme mag noemen. 'Bij fascisme denken we aan uniformen en laarzen, maar dat beeld is te beperkt. Het censureren van boeken en de pers is fascisme, net als het arresteren en deporteren van mensen zonder aanklacht.' ●

Eindelijk erkent de EU dat Turkije totalitaire staat

De EU stelt zich eindelijk steviger op tegen Erdogans onderdrukkende regime, terwijl Turkije steeds autocratischer wordt. In de beruchte Silivri-gevangenis zitten duizenden politieke gevangenen vast.

● YAVUZ BAYDAR

Het tijd lijkt te keren. Na jaren van vruchteloze verzoening stuurt de EU krachtige signalen dat zij de steeds repressievere politiek van Erdogan thuis niet langer accepteert. Voor het eerst hebben drie belangrijke EU-instellingen, de Raad, de Commissie en het Parlement, gezamenlijk alle bijeenkomsten met Turkije voor onbepaalde tijd opgeschort. Het duurde meer dan tien jaar van onverschilligheid voordat de arrestatie van Istanbuls burgemeester Ekrem Imamoglu deze wake-upcall teweegbracht.

Nu wordt eindelijk bevestigd wat vooraanstaande mensenrechtenorganisaties en juridische experts al jaren benadrukken: met de ineenstorting van de rechtsstaat en het opheffen van de scheiding der machten, glijdt Turkije af naar een volledige autocratie, met een heerser die mogelijk voor het leven aanblijft.

Eindelijk lijkt men te erkennen dat Turkije, zowel EU-kandidaat als NAVO-bondgenoot, koploper is geworden in het aantal politieke gevangenen, duizenden in totaal. Het epicentrum van deze realiteit is een beruchte en angstaanjagende gevangenis niet ver van Istanbul.

Silivri-gevangenis

De Silivri-gevangenis huisvestte eind 2022 ongeveer 22.000 gedetineerden. Door de recente golf van arrestaties kan dat aantal nog hoger liggen. In het afgelopen

decennium is het uitgegroeid tot de plek waar het regime dissidenten en activisten opsluit, een 'concentratiekamp' met meer dan 2.500 politieke gevangenen. Deze groep bestaat uit ongeveer 1.500 mensen gelinkt aan de Gülenbeweging, bijna 1.000 Koerdische activisten beschuldigd van banden met de PKK, en leden van verboden linkse groeperingen. Daarnaast zijn er politici, intellectuelen

Can Dündar van de krant *Cumhuriyet*. Terwijl ik daar rilde, vertelden advocaten die naar binnen gingen over problemen met de verwarving. Ik kon me alleen maar voorstellen hoe de duizenden gevangenen binnen het nog zwaarder te verduren hadden.

Onder hen bevinden zich enkele bekende figuren. Mensenrechtenactivist Osman Kavala zit een levenslange straf uit op

Özerden en Çiğdem Mater, die in april 2022 werden gearresteerd vanwege de Gezi-protesten van 2013. De nationalistische leider Ümit Özdag, hoofd van de anti-immigratiepartij Zafer, is er eveneens opgesloten, net als de Koerdische politicus Ahmet Özer en tv-producent Ayşe Barım.

Journalisten vormen een constante groep gevangenen in Silivri. Bekenden als Kadri Gürsel, Musa Kart, Murat Sabuncu, Akin Atalay en de inmiddels overleden Aydin Engin zaten er op verschillende momenten sinds november 2016. Auteur Ahmet Altan, zijn broer Mehmet Altan en voormalige columnisten van de krant *Zaman*, zoals Ali Bulaç, Şahin Alpay en Mümtazer Türköne, werden er ook vastgehouden. Journalist en parlementariër Ahmet Şık, afkomstig uit de linkse hoek, heeft er eveneens een periode doorgebracht.

Een van de minst opgemerkte zaken is die van journalist Mehmet Baransu, winnaar van de Sedat Simavi Prijs van de Turkse Journalistenbond. Hij zit al tien jaar vast en heeft nog 26 jaar van zijn straf van 36 jaar te gaan. Zijn misdaad? Publicaties in de krant *Taraf* over corruptie en onregelmatigheden binnen het leger begin 2000, waarmee hij een groot taboe doorbrak. In tegenstelling tot andere gevallen krijgt zijn zaak weinig aandacht, omdat veel linkse en kemalistische media hem met minachting bekijken.

Deze verdeeldheid speelt Erdogan in de kaart. De gefragmenteerde media maken het gemakkelijker voor hem om kritische stemmen het zwijgen op te leggen. Een ander schrijnend voorbeeld is journalist Hidayet Karaca, voormalig hoofdredacteur van

'Ik kon me alleen maar voorstellen hoe de duizenden gevangenen binnen het nog zwaarder te verduren hadden'

en journalisten, veelal prominente figuren met brede steun onder de oppositie.

De meest recente 'gast' is opnieuw een bekende naam: Ekrem Imamoglu, samen met medewerkers van zijn kantoor en aanverwante bedrijven. Zijn arrestatie heeft massale protesten in grote steden ontketend.

'Het is koud in Silivri.' Deze zin is een luguber refrain geworden om de barre omstandigheden in Turkijes grootste zwaarbeveiligde gevangenis te beschrijven. Die kou voelde ik zelf op een winterdag in 2015, toen ik buiten de gevangenis protesteerde tegen de opsluiting van mijn collega's Erdem Gül en

absurde gronden en heeft al acht jaar van zijn leven verloren. Voormalig HDP-leider Selahattin Demirtaş zit in zijn negende jaar achter tralies en riskeert een gevangenisstraf van 42 jaar. Kavala's cel is een ijzige ruimte van 10 vierkante meter, met minimale toegang tot de buitenwereld. Ondanks meerdere uitspraken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens waarin hun vrijlating werd bevolen, weigert het regime hieraan gehoor te geven.

Ook andere prominente gevangenen bevinden zich in Silivri: TIP-parlementariër Can Atalay, stedenbouwkundige Tayfun Kahraman, en activisten zoals Mine

ije afglijdt naar een

DEMONSTRANTEN ZWAAIEN MET TURKSE VLAGGEN OP EEN CHP-BIJEENKOMST OP 29 MAART VOOR DE GEARRESTEERDE BURGEMEESTER IMAMOGLU. BEELD: KEMAL ASLAN/AFP

Samanyolu TV, die een absurde straf van 1.455 jaar kreeg wegens vermeende banden met de Gülen-beweging.

Silivri is al lang het toneel van wat je 'roterende repressie' zou kunnen noemen: de samenstelling van gevangenen verandert mee met de politieke machtsverschuivingen. In de jaren 2000 zaten hier militairen vast wegens vermeende staatsgrepen tijdens de Ergenekon- en Balyoz-processen. Later vulden gülenisten de cellen, beschuldigd van terrorisme. Nu is het de beurt aan de centristische kemalisten.

Als de term 'concentratiekamp' betekent dat een bepaalde groep mensen op één plek wordt verzameld, dan is Silivri inderdaad een moderne variant: een verzamelplaats voor iedereen die het regime

wil uitschakelen. Daarom heeft de gevangenschap van Imamoglu, en het besluit van het Turkse ministe-

rie van Justitie om een EU-delegatie geen toegang te verlenen, opnieuw de aandacht gevestigd op deze gevangenis.

Gelegen op zo'n 70 kilometer

van Istanbul en geopend in 2008, beslaat de Silivri-gevangenis een oppervlakte van 1.035.247 vier-

kante meter, volgens de officiële cijfers. Het is een gigantisch complex en behoort tot de grootste gevangenschappen in Europa en zelfs ter wereld. Het omvat negen geslo-

ten en één open gevangenis, met acht 'L-type' en één 'T-type' faciliteit.

Daarnaast beschikt het complex over twee rechtszalen voor grote strafzaken, 500 woonunits, een staatsziekenhuis, een gezondheidskliniek, een centrale keuken, een restaurant, een bakkerij, een voetbalveld, een wasserette, een basisschool, een winkelcentrum en een kinderdagverblijf.

De tijden zijn duisterder dan ooit. Silivri's poorten zijn makkelijk te passeren, maar wie eenmaal binnen is, hangt volledig af van de grillen van de politiek. Voor Turkijes politieke gevangenen is hoop schaars. Het land bevindt zich in een perfecte storm. De mensen in gevangenschap hebben alle externe aandacht nodig die ze kunnen krijgen.' •

'Silivri is een verzamelplaats voor iedereen die het regime wil uitschakelen'

De Koerden sloten een deal met A

SYRISCHE KOERDEN DEMONSTREREN OP 2 DECEMBER 2024 TEGEN DE AANVALLEN VAN DOOR TURKIJE GESTEUDE STRIJDER. BEELD: DELIL SOULEIMAN/AFP

In Syrië is onlangs een akkoord bereikt tussen de interim-regering en de door Koerden gedomineerde SDF. Zijn betere tijden op komst voor deze etnische groepering?

● MAJORIE VAN LEIJEN

Op 10 maart 2025 tekenden Mazloum Abdi, de commandant-generaal van de Syrische Democratische Strijdkrachten (SDF), en Ahmed Al-Sharaa, interim-president van Syrië een overeenkomst. De militaire en bestuursmatige instituties van het autonome gebied in Noordoost-Syrië zullen worden geïntegreerd met die van de Syrische staat.

Het was welkom nieuws; slechts vier dagen eerder was het land opgeschrikt door sektarisch geweld aan de westkust, waarbij meer dan 1300 doden vielen. Dit

trof voornamelijk alawieten, ook een minderheidsgroep. De positieve wending aan het lot van de Koerden, in het land waar nationale eenheidsvorming nog in volle gang is, was voor velen dan ook een verademing.

Maar wat er nu eigenlijk zal veranderen voor deze etnische groep, de grootste van het autonome noordoosten, dat moet nog blijken. Zo snel als de deal werd aangekondigd, was er al onenigheid over de invulling. Bovendien is de dreiging vanuit Turkije niet verminderd. We praten met Latif Tali, kenner van de Koerdische politiek en journalist Wladimir van Wilgenburg over de dwarsverbanden, de vooruitzichten en het laatste nieuws.

Wat staat precies in de deal?

Hierover is eigenlijk nog heel weinig bekend, zegt Tali. 'Er zijn acht punten genoemd, voor elk van deze punten is een commissie ingesteld. Die gaan in april aan de slag met de invulling. Het is dus een principeakkoord.'

In de acht punten wordt de integratie van instituties benadrukt, alsmede grensovergangen, de luchthaven en de olie- en gasvelden van de autonome regio. Het akkoord benadrukt de noodzaak om de eenheid te bewaren en collectief op te trekken tegen overblijfselen van het Assad-regime.

In ruil hiervoor worden de rechten van de Koerden als Syrische staatsburger erkend. Op basis van competentie kunnen Syriërs, ongeacht hun etnische of religieuze achtergrond, deelnemen aan het politieke proces en alle staats-

instellingen, staat in een van de punten. Ook zal de staat bescherming bieden aan ontheemden als ze terugkeren naar hun steden of dorpen.

'Tot nu toe is nauwelijks bekend hoe ze erop vooruitgaan in het behoud van taal en cultuur', zegt Van Wilgenburg. 'De Koerden zouden dit graag terugzien in de nieuwe grondwet. Maar dat is ook weer ingewikkeld, want het autonoom bestuurde gebied bevat niet alleen Koerden. Er zijn ook gebieden die onder SDF-controle staan maar waar Arabieren in de meerderheid zijn. Zij zullen misschien liever onder controle staan van Damascus. Dit terwijl SDF toch wel de autonomie wil behouden, als een soort van onafhankelijke gewapende groepering onder de vlag van het ministerie van Defensie. Dat zorgt voor nogal wat spanningen en maakt dat het echt nog een voorlopige deal is, waar nog heel veel aan gewerkt moet worden.'

Wat zit er in voor de Koerden?

'De Koerden onderhandelen al heel lang met Damascus over erkenning van het zelfbestuur in Noordoost-Syrië, ook met het vorige regime', zegt Van Wilgenburg. 'Alleen is daar nu nog niet echt over gesproken. Er zijn geen concrete referenties in het akkoord naar autonomie of decentralisatie.'

Het positieve zit dan ook meer in de dialoog die ze nu zijn aangegaan met Damascus, denkt hij. Dit zou hen bescherming kunnen bieden in de toekomst. Nu komt deze bescherming voornamelijk uit de VS. 'Er zijn geruchten dat de Amerikanen in de toekomst weg willen uit het gebied. Dan is het handig om een overeenkomst te hebben met de regering, die anders met steun van Turkije het gebied zou kunnen overnemen.'

Ook Tali ziet de kwetsbaarheid van de Koerden in Syrië. 'In buurlanden wordt het zelfbestuur in de autonome regio niet graag gezien. Het vormt misschien een bedrei-

Al-Sharaa. Hoe staan ze er nu voor?

ging voor regeringen in andere landen waar veel Koerden wonen, zoals Irak en Iran, omdat het een democratisch autonoom bestuur is. Wat dat betreft is deze overeenkomst erkenning voor dat succes.'

'De vorige Syrische regering zag dat niet. De huidige eerst ook niet, maar nu wel. De SDF kan nu meepraten over de toekomst. Wanneer SDF aan de onderhandelings-tafel zit, zal het bovendien als garantie dienen voor het borgen van de rechten van minderheden en geloofsovertuigingen in de nieuwe grondwet', voegt hij toe.

Hoe is de tijdelijke grondwet geland?

Twee dagen nadat het akkoord tussen SDF en de interim-regering was bereikt, presenteerde al-Sharaa een nieuwe tijdelijke grondwet, van toepassing tijdens de transitiefase, die ongeveer vier jaar zal duren. Bij het vormen van deze grondwet waren de Koerden, noch andere minderheden betrokken, wat direct tot frustratie leidde in de autonome regio.

AANES (Democratic Autonomous Administration of North and East Syria) stelt dat het document 'indruist tegen de diversiteit van Syrië en een vervalsing is van de nationale en maatschappelijke identiteit van Syrië, zonder de stempel en de geest van het Syrische volk en zijn verschillende componenten'. Sindsdien zijn er protesten in verschillende steden in Noordoost-Syrië. Dezelfde reactie is uitgesproken over het gevormde kabinet.

'Er is heel veel wantrouwen jegens de laatste interim constitutie die Damascus heeft aangenomen, waarin niet erg veel wordt gesproken over de rechten voor bijvoorbeeld Koerden of andere minderheden. Er is wel enige vorm van culturele erkenning, maar voor de rest gaat het vooral over een verenigd Syrië', zegt Van Wilgenburg.

'Wij geloven dat Al-Sharaa niet echt democratisch is', zegt Tali.

'Het liefst ziet hij een voornamelijk islamitische regio. Westerse landen moeten hun stem laten horen om te blijven aandringen op de rechten van minderheden. Maar het is ook belangrijk dat SDF dit doet. Noordoost-Syrië heeft laten zien dat het wel kan, dat minderheden wel samen kunnen wonen. Het zou als voorbeeld kunnen dienen.'

Er zijn critici die dit laatste in twijfel trekken. Ook in het autonome gebied zou sprake zijn van achterstelling van andere minderheden. 'Het is er niet perfect, maar naar omstandigheden doen ze het daar goed', vult Tali aan.

Zal de Syrische regering de Koerden beschermen tegen Turkije?

Ook na het tekenen van het akkoord bleven de aanvallen vanuit Turkije op gebieden waar veel

Turkse drones uit de lucht geschoten', zegt Van Wilgenburg.

'De nieuwe Syrische overheid heeft hele goede banden met Turkije. Dus nu er een deal is tussen deze overheid en de Koerden, dan zou de dreiging vanuit Turkije minder moeten worden. Maar dit is niet het geval.' Ook Tali benadrukt de dubbelzinnigheid. 'Vooral nu de Turkse regering bereid is om tafel te zitten met de PKK, zou je stappen verwachten in de goede richting, maar daar zien we vrij weinig van terug.'

De vraag is nu of de Syrische interim-regering de Koerden gaat beschermen tegen Turkije, of zoals in het achtpuntenplan staat, ontheemden zal beschermen bij terugkeer naar hun steden en dorpen, waarvan een groot aantal door Turkije in Syrië zijn bezet. 'Dat zou wel moeten', stelt Tali.

'De Koerden zullen deel uitmaken van de Syrische regering en die regering moet de huidige grenzen beschermen. Turkije voerde deze aanvallen altijd uit onder het mom van de bestrijding van het gevaar dat uitging van de PKK, dat banden zou hebben met partijen binnen de SDF. Maar nu dat gevaar is geweken, zouden ze zich moeten terugtrekken uit bezette gebieden en stoppen met bombardementen. We hopen dat de Syrische regering de moed toont om dit te doen.'

Heeft de SDF een nieuwe bondgenoot in de Syrische overheid in de strijd tegen IS?

De SDF heeft met steun van de VS IS teruggedrongen. Hoewel allesbehalve duidelijk is in hoeverre president Trump het ziet zitten om deze strijd voort te zetten, wordt wel voorgesorteerd op een mogelijk vertrek, wat vergaande gevolgen zou hebben. Niet alleen zou IS een comeback kunnen maken, er zitten ook honderden jihadisten gevangen in het noordoosten, en deze gevangenen worden bewaakt met steun van de VS.

Volgens Hussein Othman van het bestuur van AANES zou dit juist

zonder buitenlandse inmenging moeten gebeuren en is de deal met Al-Sharaa een uitkomst van deze gedachte. 'AANES en SDF hebben altijd gezegd dat ze nationale belangen hebben. Syriërs moeten

'Een paar weken terug heeft SDF nog Turkse drones uit de lucht geschoten'

nationale belangen nu boven alles zetten, want buitenlandse inmenging is de grootste uitdaging', zei hij eerder deze maand op X.

Wat opvalt, is dat de VS zelf betrokken zijn geweest bij de overeenkomst tussen SDF en het Syrische interim-regime, merkt Van Wilgenburg op. 'De VS speelden een hele grote rol, de laatste meeting vond zelfs plaats op een Amerikaanse basis. Ik denk dat ze wel degelijk wilden zien of de relatie tussen Damascus en SDF beter wordt, in het geval ze zich terugtrekken.'

'Als Al-Sharaa een stabiel Syrië wil, moet hij wel met SDF mee vechten tegen IS', zegt Tali. 'IS is nog steeds een gevaar. Er zijn nog honderden groepen die niet onder controle zijn en er is al sprake van een comeback sinds de machts-overname.' Hiervoor waarschuwde onlangs ook Nederlandse politici. Toch is Tali pessimistisch over de rol van het nieuwe Syrische regime. 'Ik geloof niet dat ze tegen IS willen vechten, omdat ze niet veel van elkaar verschillen. Er is druk van Europese landen nodig', zegt hij. Of misschien moet er uiteindelijk toch een andere leider ontstaan.' ●

'In buurlanden wordt het zelfbestuur in de autonome regio niet graag gezien'

Koerden wonen doorgaan. Dit was al het geval onder het vorige regime; de regering Erdogan heeft meerdere plaatsen aan de grens bezet. Sinds de machtsovername concentreert het geweld zich vooral rondom de Tishreen-dam. De Syrian National Army (SNA), een Syrische groepering gesteund door Turkije en de SDF vechten hier om grondgebied. Bovendien vinden er regelmatig drone-aanvallen plaats vanuit Turkije. 'Een paar weken terug heeft SDF nog

Israëliërs voelen zich de meest kw

JONGE ISRAËLISCHE DEELNEMERS AAN DE JAARLIJKSE MARS VAN DE LEVENDEN ZITTE IN HET GRAS OP HET TERREIN VAN HET VOORMALIGE CONCENTRATIEKAMP AUSCHWITZ-BIRKENAU, OP 5 MEI 2016. BEELD: WOJTEK RADWANSKI/AFP

Israëliërs leven sinds de aanval van Hamas op 7 oktober in constante spanning. 'Palestijnse burgers... Waar heb je het over? We vechten tegen nazi's.'

● KAJA BOUMAN

Ik slaap gemiddeld twee uur per nacht. Elke ochtend om zeven uur herbeleef ik de momenten waarop ik in de bossen verscholen zat, terwijl terroristen langs me liepen. Ik kan niet meer alleen op pad, ik moet voortdurend begeleid worden.' Op 7 oktober 2023 vermoordde

Hamas 1200 mensen en ontvoerde er nog eens 250. Naama Eitan overleefde de aanval. In een getuigenis in het Israëliëse parlement omschrijft ze de effecten van het trauma dat ze die dag opliep.

In Israël is het nog steeds 8 oktober, de dag na de aanslag. De posters met gijzelaarsfoto's van 'Bring them home now' hangen op straatlantaarns, in kroegen en in winkelruiten. De gruweldaden van Hamas worden in de Israëliëse media vaker besproken dan

de Israëliëse oorlogsmisdaden in Gaza, als die überhaupt besproken worden. 7 oktober was een grootschalige aanslag op een volk dat ook daarvoor niet onbekend was met trauma. Het was tenslotte de dodelijkste aanval op Joden sinds de Shoah (zoals de Holocaust ook wel wordt genoemd).

De vergelijking met de Holocaust zou daar volgens de Israëliëse historicus Tom Segev moeten eindigen. 'Het is een unieke gebeurtenis die buiten

elke politieke discussie moet blijven. Als je van de Holocaust de standaard maakt, dan is alles wat minder erg is dan de Holocaust dus acceptabel.'

'We vechten tegen nazi's'

Israëliëse politici halen de afgelopen anderhalf jaar regelmatig de Holocaust aan. Voormalig premier Bennett reageerde in oktober 2023 op de vraag van een journalist met: 'Palestijnse burgers... Waar heb je het over? We vechten tegen nazi's.' Financiënminister Smotrich maakte een soortgelijke opmerking en zei dat op de Westoever 'twee miljoen nazi's' wonen. Buitenlandminister Katz zei dat de verhalen van 7 oktober haar deden denken aan

kwetsbare partij

verhalen over de Holocaust en Netanyahu vergeleek de demonstraties in de VS tegen de Gaza-oorlog met demonstraties tegen de Joden in Duitsland honderd jaar geleden.

De Holocaust en de constante dreiging die Joden sindsdien voelen, verantwoordt volgens veel Israëliërs de 50.000 doden in Gaza, van wie 70 procent vrouwen en kinderen is. Toch zijn dit soort vergelijkingen met de Holocaust relatief nieuw in Israël. 'In de eerste decennia na de Shoah werd er niet over gesproken,' zegt Segev. 'De stichters van Israël wilden deze geschiedenis juist achter zich laten. Overlevenden vonden moeilijk oor voor hun verhalen.'

In de jaren zestig begon dat te veranderen en kreeg de Holocaust een centrale plek in de Israelische politiek. In de jaren '80 begonnen de vergelijkingen en bestempelde premier Begin de Palestijnse leider Arafat als Hitler. Die uitspraak werd hem niet door iedereen in dank afgeno-

vergeleken door een Israëlische politicus', zegt Segev. En zo werd de Holocaust volgens Segev langzamerhand ook deel van de Israelische identiteit. 'Vraag een willekeurige Israëliër wat hen Israelisch maakt en ze zullen zeggen: de Holocaust. We hebben een eigen staat nodig door de Holocaust en daarom zijn we hier.'

Collectief trauma

Het collectieve trauma van Israelische Joden is niet alleen bepalend in identiteit en politiek, maar ook in hoe er met het nieuwe trauma – dat van 7 oktober – collectief wordt omgegaan, zegt Gilad Hirschberger, psycholoog en hoogleraar aan de Bar-Ilan Universiteit, gespecialiseerd in collectieve dreiging. 'Filosofe Hannah Arendt stelde na de oprichting van Israël de vraag: kunnen Joden de verantwoordelijkheid aan van niet langer slachtoffer zijn? En dat is een interessante vraag om te stellen na 7 oktober', zegt Hirschberger.

hoewel 7 oktober de dodelijkste aanslag was op Joden sinds de Tweede Wereldoorlog, is de gebeurtenis op veel andere aspecten niet vergelijkbaar.

nooit meer gebeuren en de tweede: dit mag geen enkele groep meer gebeuren. 'De meest voorkomende traumareactie is de eerste les. Iedere groep is

'Iedere groep is bezorgd om het overleven van die eigen groep, dat geldt ook voor de Joden'

De lessen van trauma

Israël heeft een van de sterkste legers in de regio, onvoorwaardelijke steun van de Verenigde Staten en controle over bijna ieder aspect van Palestijns leven. En toch ziet Israël zichzelf als de meest kwetsbare partij in het conflict, ziet ook Hirschberger. 'Dat is een oprecht geloof en gevoel', zegt de psycholoog. 'Het is geen manipulatie of propaganda. Het is hoe we ons voelen door onze geschiedenis. Op 7 oktober voelden we ons opnieuw enorm kwetsbaar.'

Het is volgens Hirschberger niet gek dat de Holocaust nog steeds voor groot collectief trauma zorgt bij Israelische Joden. Hij vergelijkt het met zwarte Amerikanen en het slavernijverleden. 'Dat was 150 jaar geleden en nog steeds hebben die ervaringen grote impact op het leven van zwarte Amerikanen. Als slavernij zo'n effect heeft, dan is het waarschijnlijk dat de Holocaust dat ook nog generaties lang zal hebben.'

Er zijn volgens Hirschberger twee lessen die een groep kan leren van een collectief trauma. De eerste is: dit mag onze groep

bezorgd om het overleven van die eigen groep, dat geldt ook voor de Joden.'

De hoogleraar zegt dat het trauma van de Palestijnen vergelijkbaar is met dat van de Joden. In 1948 zijn honderdduizenden Palestijnen verdreven van hun land door zionistische militieën. Er waren massaslachtingen en verkrachtingen, en dat slechts enkele jaren na de Holocaust. Deze 'catastrofe', zoals de Palestijnen het noemen, heeft over het algemeen niet geleid tot meer sympathie vanuit Israëliërs jegens de Palestijnen. Ook nu bij de oorlog in Gaza niet.

'Dat is niet gek', zegt Hirschberger. Hij legt uit dat er bij soortgelijke getraumatiseerde groepen twee mogelijke reacties zijn: ze zouden dichter bij elkaar kunnen komen, omdat ze gelijke ervaringen hebben, óf ze komen terecht in wat Hirschberger 'competitief slachtofferschap' noemt.

'De twee groepen concurreren dan met elkaar over wie er het meest heeft geleden. Wie is het échte slachtoffer? En dat is precies wat je ziet tussen de Palestijnen en Israëliërs.' ●

'Er is inmiddels geen enkele Arabische leider die nog nooit met Hitler is vergeleken'

men. 'Hitler Is Already Dead, Mr. Prime Minister,' schreef auteur Amos Oz in een inmiddels wereldberoemd artikel. Maar dit soort uitspraken werden door de jaren heen juist gebruikelijker. 'Er is inmiddels geen enkele Arabische leider die nog nooit met Hitler is

'We voelen ons nog steeds slachtoffers, maar ondertussen zijn we een zwaarbewapende 800 pond gorilla.'

Journalist Khaled Diab van *New Lines Magazine* noemt het fenomeen *power dysmorphia*, oftewel machtsdysmorphie'. Want

**THOMAS
VON DER DUNK**Publicist.
Cultuurhistoricus.

Het moreel meest hoogstaande leger ter wereld

Het moreel meest hoogstaande leger ter wereld.' Met die afgesleten mantra wimpelde Israël ook na 7 oktober 2023 steevast de toenevende, en in toenemende mate ook met harde feiten onderbouwde, beschuldigingen van grove mensenrechtenschendingen door haar soldaten in de bezette Palestijnse gebieden af.

Beschuldigingen van genocide of etnische zuivering, het internationale bevel tot arrestatie van Netanyahu wegens oorlogsdaden: ze doen de huidige rechts-extremistische regering van het land steevast in gefingeerde grote woede ontsteken. De VN, Amnesty, het Internationaal Strafhof: het waren allemaal door antisemitisme gedreven organisaties, een beschuldiging waar de rest van de wereld langzaam doodziek van wordt, van Wilders en het Witte Huis dan afgezien.

Maar nu kan zelfs de legerleiding niet meer om de feiten heen: na eerst hardnekkig leugens te hebben verkondigd over de vijftien vermoorde en in een massagraf gebulldozerde Palestijnse hulpverleners, moet zij nu toegeven dat die wel degelijk als zodanig

herkenbaar waren.

Ja, pas nadat het echt niet meer te ontkennen viel, omdat er daarvan een video was opgedoken. Precies de reden waarom Netanyahu zijn Poetinachtige 'speciale militaire operatie' zoveel mogelijk buiten zicht van de pers probeert te houden, opdat het moorden en etnisch zuiveren ongestraft zijn gang kan gaan.

De Volkskrant kwam op dinsdag 8 april met een uitvoerige samenvatting van een recent rapport van klokkenluidersorganisatie *Breaking the Silence*. Dat logenstrafte zonder mitsen en maren alle leugens van het huidige Israëliëse regime; dat heeft het leger de opdracht gegeven in Gaza een zeer brede bufferzone te creëren, ter grootte van zeker een zesde van het toch al zeer kleine gebied.

De opdracht aan de soldaten: totale vernietiging van alles. Alle bouwwerken moesten systematisch worden opgeblazen, en elke Palestijn die het nog waagde er een voet te zetten, moest onmiddellijk worden doodgeschoten. Anderen werden als menselijk schild gebruikt. Iets waarvan Netanyahu juist herhaaldelijk op hoge toon Hamas beschuldigt.

Israëliëse soldaten die zich aan zulke massamoord bezondigen, wisten daarbij dat ze vrijuit

zouden gaan. Als het al tot enig onderzoek zou komen, zou dat nooit tot strafvervolging leiden. Hetzelfde geldt voor de Westelijke Jordaanoever: zeshonderd Palestijnen door kolonisten vermoord, maar ook die weten dat ze zich alles kunnen veroorloven. Sinds de Zuid-Afrikaanse Apartheidsstaat is er geen land in 'het Westen' meer geweest met een dermate racistisch en moorddadig regime.

Maar wat doet dat Westen, dat altijd zo hoog opgeeft over humane waarden? Wat doet Europa? Wat doet Nederland, dat zo trots het Internationaal Strafhof huisvest? Tot nu toe kijkt men hier toch hoofdzakelijk handwringend de andere kant uit.

Al schijnt Netanyahu, bang om inderdaad gearresteerd, veiligheidshalve om te vliegen: zal dat daadwerkelijk gebeuren? De komende Duitse bondskanselier Friedrich Merz heeft recent nog verklaard dat dat ondenkbaar is, dat de premier van Israël *qualitate qua* altijd een vriend van Duitsland is. Pro-Palestijnse demonstranten zijn in Duitsland politiek bijna even vogelvrij als in Amerika.

Zal er door het afslachten van die hulpverleners, en dat zoveelste rapport van iets wezenlijks veranderen? In Den Haag is er iets

een beetje aan het schuiven. Een beetje. Voor het eerst klinkt er ook ter rechterzijde kritiek. Maar nog steeds komt het kabinet niet veel verder dan het uitspreken van 'bezorgdheid'. Sancties, ho maar.

Ambtenaren van BZ kunnen op de stoep van hun ministerie demonstreren wat ze willen, oud-ministers en oud-diplomaten kunnen zoveel protestbrieven schrijven als ze willen, maar Veldkamp blijft zich stug verschuilen achter 'de diplomatieke weg'. Schoof mompelt regelmatig iets over 'een rode lijn', maar omdat die steeds weer straffeloos overschreden wordt, is die non-existent.

Een paar universiteiten verbreken nu eindelijk de banden met Israëliëse zusterinstellingen. In het geval van de UvA heeft dat wegens – ja hoor, daar zijn we weer – 'antisemitisme' geleid tot het retourneren van doctoraalbullen door lieden als Uri Rosenthal, die in 2010 de facto door Wilders als minister van Buitenlandse Zaken was aangesteld en weigerde rapporten te lezen met ook maar één kritische zin over Israël.

Dat Schoof geen enkele rode lijn handhaaft, heeft daar direct mee te maken: dan wordt Wilders boos en valt het kabinet. •

KIRSTEN VAN DEN HUL

Met feminisme heeft de anti-trans beweging niks te maken

Een groepje uitzinnig blijde vrouwen, stralend lachende gezichten, glazen met champagne in de hand. Wat viel er te vieren? Dat het Britse Hoogerechtshof een uitspraak heeft gedaan die geslacht definieert als iemands geboortegeslacht, waarmee trans vrouwen effectief hun juridisch recht op vrouw-zijn wordt ontnomen. In de praktijk kan die uitspraak grote gevolgen hebben voor trans vrouwen. Zo zouden ze voortaan geen aanspraak kunnen maken op voor vrouwen gereserveerde politieke functies en zelfs geweerd kunnen worden uit vrouwen toiletten, kleedkamers en vrouwenzalen in ziekenhuizen. Met als gevolg maatschappelijke uitsluiting van trans personen, zo waarschuwen belangenorganisaties.

'*Absolutely jubilant*', waren de initiatiefneemsters van For Women Scotland over de uitspraak, die volgde op een lange, felle campagne van zelfbenoemde 'gendercritici'. Een campagne die extra aandacht (en geld!) kreeg dankzij de steun van Harry Potter-auteur J.K. Rowling, die inmiddels bekend staat om haar transfobe uitspraken.

De uitspraak van het Britse

Hoogerechtshof is het volgende dieptepunt in een lange reeks pijnlijke stappen terug voor trans en queer personen wereldwijd. Eerder was het Trump die aankondigde dat er voortaan maar twee geslachten zouden worden erkend: man en vrouw. Het leidde in Nederland tot het aanscherpen van het reisadvies naar de VS.

Transgender Netwerk Nederland raadt trans of non-binaire personen zelfs af naar de VS te reizen; het aanvinken van het vakje x is niet langer mogelijk. 'Ga er alleen naar toe als het echt niet anders kan', luidt hun advies. En dan was er nog META, het bedrijf van Mark Zuckerberg, dat onder meer eigenaar is van Facebook en Instagram, dat aankondigde niet langer in te grijpen bij hate speech tegen onder meer trans personen. Viktor Orban verbood deze maand, met brede steun van het Hongaarse parlement, alle openlijke uitingen van LHBT-activisme, waaronder de Pride, en erkende in hetzelfde voorstel slechts twee geslachten, man en vrouw. Erdogan noemde in zijn laatste verkiezingscampagne LHBT personen 'een gif in de familie'.

Maar ook dichterbij huis is de situatie verre van rooskleurig en zetten we grote stappen terug: een meerderheid in de Tweede Kamer

---

'Feit is dat de discriminatie van trans personen toeneemt, en hun veiligheid verslechtert'

– inclusief regeringspartijen PVV, BBB en NSC – stemde onlangs voor een voorstel van SGP, JA21 en FVD om het voorstel voor de nieuwe transgenderwet in te trekken en de behandeling van die wet stop te zetten, nadat NSC en SGP daar vorig jaar al per motie om hadden verzocht.

Waarom toch al die haat en angstzaaij tegen trans personen? Wat is het dat hen voor veel rechtse, fundamentalistische en populistische bewegingen tot kop van jut maakt? Wie heeft er nou werkelijk last van trans personen? In alle debatten hierover hoor ik vooral veel fabeltjes, zoals het verhaal dat damestoiletten niet veilig zouden

zijn als ook trans vrouwen er gebruik van maken.

Feit is dat de discriminatie van trans personen toeneemt, en hun veiligheid verslechtert. Eerder dit jaar noemde de Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme de positie van transgender mensen in Nederland 'zorgwekkender dan ooit': lange wachttijden in de zorg, discriminatie op de arbeidsmarkt, desinformatie en haat op sociale media.

Laat die zogenaamde 'gendercritici' zich daar druk over maken, in plaats van dolenthousiast de kurken te laten knallen om te vieren dat trans vrouwen zich niet langer vrouw mogen noemen. Hoe je dat als niet-trans (oftewel cis) vrouw kunt vieren als een overwinning, daar kan ik werkelijk met mijn pet niet bij. Want waarom zou je in hemelsnaam blij zijn met het feit dat anderen een fundamenteel recht wordt ontnomen? Veel van deze zogenaamde 'gendercritici' noemen zich bovendien feminist. Maar met feminisme heeft deze zondebokpolitiek volgens mij niks te maken. Voor mij staat feminisme juist voor gelijkwaardigheid. Of zoals schrijfster Audre Lorde het zo krachtig verwoordde: 'Zolang andere vrouwen niet vrij zijn, ben ik niet vrij, zelfs als hun ketenen heel anders zijn dan de mijne.' •

Liens opa zat bij de NSB: ‘De oorlog’

Wat voor impact heeft het als je hoort dat een familielid ‘fout’ was in de oorlog? Gaat dat dan ook over jou? Podiumkunstenaar Lien Cornelissen dook in het duistere verleden van haar opa en vroeg zich af: ‘Zijn de verkeerde keuzes die hij maakte, ook mij aan te rekenen? Ze maakte er een voorstelling over waarin ze haar worsteling en angsten aangaat, en niet meer uit de weg gaat.

● GERALDINA METSELAAR

In haar studio in het Haagse Koorenhuis staan een glanzende piano, een drumstel en nog wat muziekinstrumenten. Ze componeert er in alle rust haar liedjes met een maatschappelijke lading en geeft er lessen stembevrijding. De afgelopen tijd stond in het teken van haar nieuwe muzikale kleinkunstvoorstelling, waarin ze een voor haar beladen thema verwerkte. ‘Wat voor impact heeft het als je hoort dat een familielid ‘fout’ was in de oorlog? Gaat dat dan ook over jou’, vroeg de 41-jarige Lien Cornelissen zich af. Haar opa werkte ten tijde van de Tweede Wereldoorlog voor de NSB. De innerlijke worsteling hierover, wilde ze blootleggen. ‘Als we collec-

tief willen leren van het verleden, zullen we ook de pijn van verkeerde keuzes in het licht moeten zetten.’

Na haar middelbare school koos Lien doelbewust voor een studie rechten. ‘Ik heb een sterk gevoel voor rechtvaardigheid. Zou dat ook de motivatie van mijn opa zijn geweest om bij de NSB te gaan werken’, vraagt ze afwachtend. Sinds ze haar loopbaan als juriste liet voor wat die is, timmert Lien aan een carrière als autodidact podiumkunstenaar. Muziek en zingen zijn haar grote liefdes in het leven. Het

Ruim twintig jaar geleden hoorde de liedjesschrijver dat haar opa voor de NSB had gewerkt tijdens de oorlog. Hij was zagezegd ‘fout’. ‘In eerste instantie deed het mij niet zo bijster veel’, reageert ze. ‘Het was een verhaal op afstand. Bovendien had ik mijn opa nooit gekend. Hij overleed, nog voordat ik was geboren. Indertijd is niet veel meer blijven hangen, dan dat hij lid was geweest van de NSB. Behoorlijk wat mensen waren in aanloop naar de Tweede Wereldoorlog arm. Ze zochten houvast en hoop. Het verhaal van mijn opa was een zoveelste verhaal van een onbekende.

dingen die tegenvielen. Ja, hij werkte onder andere op het kantoor van de NSB. Door alles zelf te lezen in zijn dossier en tot mij door te laten dringen, kon ik iets dichter bij mijn opa komen. Ik heb hem een heel klein beetje leren kennen. Ook werd hij een echt mens voor mij. Daar ben ik blij mee.’ Op 5 mei 1945 werd Liens opa gevangengenomen en zat hij een aantal jaar vast. Het moment dat ze zich dat realiseerde, zorgde voor tranen. ‘De oorlog is dan weliswaar tachtig jaar geleden beëindigd, maar nog niet in mij. Het blijft een worsteling om het verhaal in zijn volle omvang te zien.’

‘Het verhaal van mijn opa was een zoveelste verhaal’

LIEN CORNELISSEN. BEELD: WILLEM MARTINOT

oorlogsverleden van haar opa moest in dit alles een plek krijgen. Ze wilde haar worsteling en angsten aangaan, en niet meer uit de weg gaan. ‘Zijn de verkeerde keuzes van mijn opa ook mij aan te rekenen’, werd leidend voor haar derde muzikale kleinkunstvoorstelling Eigenlijk hou ik niet van ruimte innemen. Al zingend en vertellend ontrafelt ze taboedoorbrekend en moedig persoonlijk haar worsteling met het verleden, en de gevolgen daarvan in het heden.

Nationaal archief

Tot vorig jaar...’ In 2024 kwam de alom gevreesde aankondiging dat het CABR-archief open zou gaan voor het publiek. In het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) zitten dossiers van zogenoemde onderzochte personen. Na de Tweede Wereldoorlog werden ongeveer 425.000 personen onderzocht op samenwerking met de Duitse bezetter. Denk aan een NSB-lidmaatschap, verraad, of het in dienst gaan bij het Duitse leger. Niet iedereen kwam voor een rechter, werd veroordeeld of werd terecht beschuldigd, volgens het Nationaal Archief. ‘Nog voordat het online kwam’, stelt Lien, ‘ben ik me er meer in gaan verdiepen en ik bezocht persoonlijk het Nationaal Archief.’

Ze wilde het dossier van haar opa zelf lezen, nog voordat het toegankelijk werd voor iedereen. ‘Ik wilde het ervaren’, vervolgt Lien, ‘en niet via een van de verhalen van anderen. In het dossier van mijn opa las ik dingen die meevielen en

De pijn van verkeerde keuzes

Het openbaar maken voor het publiek van het CABR-archief, viel niet bij iedereen in goede aarde. Er zijn voor- en tegenstanders. De een wil het tot op de bodem uitzoeken, de ander hoopt dat het een storm is die overwaait. Met een bewezen of vermeend fout verleden van een familielid, willen ze niets te maken hebben. Lien staat erachter dat iedereen in het archief de dossiers kan inzien. ‘Alleen de vraag is wel ‘hoe’. Lekker googlelen door Jan en alleman die geen idee heeft van context of wat dan ook, dat lijkt me in deze tijd van polarisatie wat minder handig. Ook gun ik het alle nabestaanden om eerst zelf de dossiers te lezen, voordat buitenstaanders er iets mee doen.’

Tegelijk vindt Lien het belangrijk dat we kijken naar deze verhalen en daardoor hopelijk minder snel oordelen. ‘Want oordelen en afwijzing van elkaar, leiden tot een herhaling van de geschiedenis. Als we met z’n allen willen leren van

log is voorbij, maar niet in mij'

het verleden, zullen we ook de pijn van verkeerde keuzes in het licht moeten zetten. Door erover te praten, kan er ruimte komen en kunnen we vergeven en verzoenen. Als we elkaars pijn kunnen erkennen, komen we verder. Dat geldt ook voor mij persoonlijk. Doordat ik het dossier nu ken, kan ik de gevoelens van schuld, schaamte en angst in mijzelf zien. Door dit te delen, ervaar ik dat ik niet alleen ben. Verre van.' Gaandeweg ontmoette Lien velen, die met dezelfde worsteling te maken hebben. Ze vond bovendien steun bij de Werkgroep Herkenning.

'De oorlog is nu tachtig jaar geleden', zegt Lien. 'Met het verleden gaan we allemaal verschillend om. Dat is ieders goed recht. Ik breng het naar buiten via liedjes in mijn theatervoorstellingen. Helaas stuit ik daardoor ook op veroordelende reacties. Iets wat ervoor zorgt dat ik moet omgaan met de angst die ik heb om afgewezen te worden. Dat ik er niet meer bij mag horen. Of die angst nu terecht is of

LIEN CORNELISSEN. BEELD: WILLEM MARTINOT

'Zeg nou zelf: we zouden toch liever allemaal willen dat onze opa een verzetsheld was geweest?'

niet – dat is de reden waarom ik erover wil praten. Zo verwerk ik het verleden en kan ik het een plek gaan geven. Ik weet dat het ook bij anderen tot herkenning en erkenning kan leiden. Mijn worsteling delen met de buitenwereld, is cruciaal voor mij. Ook omdat het gepaard gaat met schuldgevoelens, schaamte en angst voor oordelen. Wat zal de buitenwereld ervan vinden? Want zeg nou zelf:

we zouden toch liever allemaal willen dat onze opa een verzetsheld was geweest? Alleen zou dat niet mijn verdienste zijn, net zomin als de verkeerde keuzes van mijn opa mij zijn aan te rekenen.'

Kiezen wat voor jou werkt

Vrede met het oorlogsverleden van haar opa heeft Lien nog niet helemaal. 'Ik merk dat ik geneigd

ben om 'goed' te willen zijn', vertelt ze geëmotioneerd. 'Ik voel me ook snel schuldig wanneer ik iets doe, waar een ander het mee oneens is. Ik heb me in m'n leven veel aangepast aan hoe ik dacht dat anderen vonden dat ik moest zijn. Lange tijd kon ik niet mezelf zijn uit angst voor oordelen.' Ook bleek het voor Lien moeilijk om diepgaande relaties aan te gaan. Op haar weg van naar buiten treden met het oorlogsverleden van haar opa, merkte ze dat het een emotioneel proces behelste. Van een stapje durven zetten en toch weer even terugdeinzen. 'Natuurlijk weet ik rationeel dat ik geen schuld heb aan de keuzes die mijn opa maakte in een bepaalde context. Op een emotioneel niveau, werkt dit anders.' Met haar voorstelling wil Lien onder meer ruimte geven aan dat wat eigenlijk niet besproken of gevoeld mag worden. Het is een muzikale kleinkunstvoorstelling, waarin ze haar persoonlijke verhaal vertelt.

'Het staat in het teken van leven naar jouw eigen waarden en kiezen wat voor jou werkt. Ik wil het ongemak en de angst in mij niet langer uit de weg gaan, maar aangaan. Het is een ontroerende voorstelling geworden. Met grappige, herkenbare alledaagse én gevoelige liedjes, waarbij ik mezelf begeleid op piano.'

Een 'fout' verleden, hoe raakt het jou?

'Bevrijdingsdag heeft voor mij wel een extra lading gekregen', besluit Lien. 'Het gaat nu ook om de bevrijding van de oorlog in mezelf. Bij elke stap die ik hierin zet, voel ik me lichter en kan ik zeggen: het einde van de oorlog is in zicht!' Onlangs organiseerde Lien Cornelissen een dialoogbijeenkomst 'Een 'fout' verleden, hoe raakt het jou?', samen met Dialoog in Den Haag en de Werkgroep Herkenning in de bibliotheek in de Weimarstraat in Den Haag. ●

De onwaarschijnlijk verre reizen

De Marokkaanse avonturier Ibn Battoeta reisde tot aan het randje van de bekende wereld. Maar niet iedereen geloofde zijn verhalen, zegt vertaler Richard van Leeuwen.

IBN BATTOETA BEZOECT EGYPTIE. TEKENING VAN LÉON BENETT IN HET BOEK 'DE ONTDEKKING VAN DE AARDE' VAN JULES VERNE.

van Ibn Battoeta

● MARISKA JANSEN

In de veertiende eeuw is de Marokkaanse stad Tanger, net als nu, een kruispunt van culturen. De havenstad ligt tussen Afrika in het zuiden en Europa in het noorden. De geboorteplaats van Ibn Battoeta is daarmee een belangrijke handelsbestemming voor zeelieden en kooplieden, vertelt islamdeskundige Richard van Leeuwen. Zijn vertaling van *De reis*, het reisverslag van de Noord-Afrikaanse avonturier, werd onlangs opnieuw uitgegeven.

De beroemde wereldreiziger Ibn Battoeta heet eigenlijk Aboe Abdallah Mohammed ibn Abdallah ibn Mohammed ibn Ibrahiem al-Lawati at-Tandji. 'Hij wordt in 1304 geboren in een welvarende Berberse familie en krijgt een opleiding in islamitisch recht', vertelt Van Leeuwen.

'Op zijn 22e, in 1325, besluit hij op reis te gaan. Zijn doel is de hadj verrichten en een betrekking vinden als religieus geleerde. In Tanger liggen geen carrièrekansen voor hem.'

Ibn Battoeta begint zijn reis te voet, langs de kust van Noord-Afrika. De Middellandse Zee is op dat moment te gevaarlijk door piraten en vijandige Europese schepen, vertelt Van Leeuwen. De route over land is ook riskant, vanwege rondtrekkende bendes die reizigers overvallen. 'Al komt hij daar gelukkig niet mee in aanraking.'

De avonturier reist verder naar het zuiden, met de intentie het Arabische Schiereiland te bereiken. Zijn poging om de Rode Zee over te steken mislukt. Hij keert terug en in 1326 bereikt hij via Damascus Mekka. Na omzwervingen door Irak, Jemen en Oost-Afrika keert hij nog twee keer terug naar de heilige stad. Na zijn derde hadj reist hij verder, via Egypte, Syrië en Anatolië naar het verre Oosten.

'Het lijkt erop dat Ibn Battoeta zelfs de Russische steppen door-

'Soms reist een vrouw met hem mee'

kruist, die dan onder Mongools gezag staan. Voor moslims was dat gebied het uiterste randje van de bekende wereld', vertelt Van Leeuwen.

'Van daaruit reist hij via Noord-Perzië door naar India - het gebied dat bij de Arabieren bekendstond als Sind en Hind. Hij treedt er in dienst bij de plaatselijke vorst, de sultan van Delhi. Die was bezig het gebied verder te islamiseren en zocht geleerden met kennis van de islamitische wetgeving.'

Persoonlijke belevenissen

'Een van de bijzonderste verhalen uit zijn reis is die van zijn tocht van India naar Ceylon en uiteindelijk naar China. Al wordt er getwijfeld of hij echt in China is geweest.'

'Wat zijn boek boeiend maakt, zijn de persoonlijke belevenissen', zegt Van Leeuwen. 'Wanneer hij naar Anatolië reist, vertelt hij bijvoorbeeld over zijn worsteling met rijdieren en karren die zich door sneeuw en regen een weg banen.'

'Ook zijn verhalen over India en de Malediven zijn heel persoonlijk. De Malediven waren toen nog maar net geïslamiseerd. Ibn Battoeta heeft er vier vrouwen en een aantal bijvrouwen. Hij bezoekt ze dagelijks en brengt de nacht door bij degene die 'aan de beurt' is. Op de Malediven is het gebruikelijk dat vrouwen met passerende reizigers trouwen, en zodra die weer vertrekken, eindigt het huwelijk.

De vrouwen blijven altijd op het eiland. Hij vindt hun kleding onfatsoenlijk en probeert met een officieel bevel de klederdracht te veranderen, maar dit is tevergeefs. Zijn gezag blijkt beperkt.

'Het lijkt erop dat Ibn Battoeta uiteindelijk vijf kinderen achterlaat op verschillende plekken. Soms reist een vrouw met hem mee, maar meestal trekt hij toch weer alleen verder', zegt Van Leeuwen.

'Als hij de Malediven verlaat, krijgt hij later bericht dat een van zijn vrouwen daar een zoon heeft gekregen. Dat nieuws lijkt hem echt te raken. Dit toont enige zorgzaamheid van zijn kant.

'Ibn Battoeta bleef binnen een wereld die hem vertrouwd was'

Ibn Battoeta blijft dertig jaar weg. Wat treft hij aan als hij terugkomt?

'Hij vertelt er niet veel over, maar we weten dat hij zich in 1349 vestigt in de Marokkaanse stad Fes, toen een belangrijk cultureel en bestuurlijk centrum. Zijn reisdrang is nog niet gestild. Hij maakt nog een paar korte reizen, onder andere naar Granada, dat op dat moment onder islamitisch gezag staat. En naar het verre zuiden van Afrika, naar het koninkrijk Mali, dat de Arabieren 'het land der zwarten' noemen.'

'In 1355 schrijft hij, op verzoek van de sultan van Marokko, zijn beroemde reisverslag. Hij krijgt

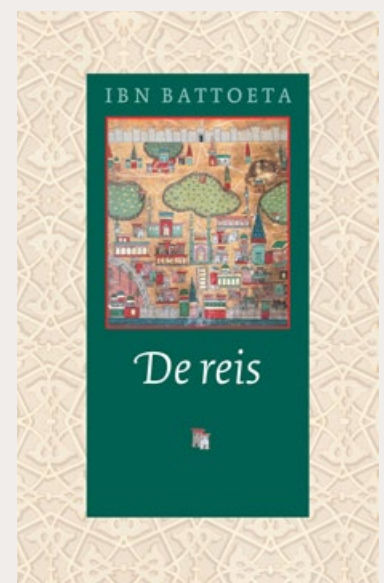
hulp van zijn secretaris Ibn Djoezajj, die waarschijnlijk ook enkele gedeelten toevoegt. Niet lang nadat het verslag klaar is, overlijdt Ibn Djoezajj. Ibn Battoeta wordt tot kadi, rechter, benoemd in een Marokkaanse kustplaats. Hij overlijdt in 1368.'

Twaalfduizend bisschoppen

'Ibn Battoeta maakte een wereldreis, maar bleef toch binnen een wereld die hem vertrouwd was', zegt Van Leeuwen. 'De gebieden die hij bezocht, vormden een religieus-culturele eenheid.'

Niet iedereen was overtuigd van de waarheid van zijn reisverhalen, aldus Van Leeuwen. 'Een geleerde schreef over een 'sjeik uit Tanger' die de wereld zou hebben bereisd, maar door velen als leugenaar werd gezien. Aan een geleerde in Andalusië vertelde Ibn Battoeta over een kerk in Constantinopel, nu Istanbul, zo groot dat het dak een hele stad bedekte. Er zouden twaalfduizend bisschoppen wonen. De geleerde geloofde er niks van. Maar ondanks die scepsis bleef zijn reisverslag populair.' ●

Ibn Battoeta, De reis, uit het Arabisch vertaald en van aantekeningen voorzien, door Richard van Leeuwen, uitgeverij Jurgen Maas.

Een avond rondom het nieuwe Westen niet meer'

In het Amsterdamse cultuurcentrum De Nieuwe Liefde kwam op 17 april de crème de la crème van de allochtone intelligentsia bijeen om het nieuwe boek *Galmende geschiedenissen* van antropoloog Sinan Çankaya te bespreken. Het werd een indrukwekkend pleidooi voor meer opstandigheid tegen de zogenaamde beschaving van het Westen, die de genocide in Gaza laat gebeuren.

● TAYFUN BALCIK

De grote zaal van De Nieuwe Liefde is tot de nok toe gevuld. Veel jongeren van kleur zijn afgekomen op de boekpresentatie *Galmende geschiedenissen* van Sinan Çankaya, met, in de woorden van moderator Charisa Chotoe, een 'Lowlands-achtige line-up' van sprekers.

Als eerste komt Çankaya's redactrice Katrijn van Hauwermeiren van De Bezige Bij kort aan het woord. Ze vertelt dat ze vanaf het begin 'binnenstebuiten' werd gekeerd en vaak tegen zichzelf aanliep door de 'seismograaf van onze tijd'.

Woede spat ervan af

Het was geen gemakkelijke opgave om degene te redigeren die zelfs Adriaan van Dis 'de racist in zichzelf zou laten zien', zegt ze, en geeft dan snel het woord aan de man van het uur: Sinan Çankaya.

Çankaya benoemt eveneens de worsteling met de redactie. 'De eerste reacties na het indienen van mijn manuscript waren termen als 'rommelig' en dat 'het spettert'. Hij vroeg om uitleg. 'De woede spat ervan af', kreeg hij te horen.

'Tja, wat verwacht je als er een genocide plaatsvindt die tot de totale ineenstorting van westerse instituties heeft geleid', neemt Çankaya ons mee in de worsteling met zijn redacteurs. Dat is ook in het boek te lezen, en hij deelt grijnzend mee dat Van Hauwermeiren daarin als 'Esther' opduikt.

'De institutionele kramp tegen-

over de genocide in Gaza is overal waar te nemen', stelt Çankaya. 'Bij de reacties op de studentenprotesten – dat is gewoon staatsgeweld – de censuur en repressie in de media, de opdracht dat we ons als personen van kleur gematigd moeten opstellen bij het betreden van witte instituties. Dat je constant sommige woorden moet inslikken. Velen moeten grote delen van zichzelf achterlaten bij de poorten van de witheid. Ik praat anders, ik kleed me anders.'

De genocide in Gaza is een centraal punt in zijn betoog, en hij neemt geen blad meer voor de mond. Ook niet over de zogenoemde instrumentalisering van de Holocaust. 'Het laatste westerse taboe, het hoogste in de pikorde – de Holocaust – is politiek gemaakt', vertelt hij. Het drukt alle andere herinneringen aan massaal geweld weg, zoals de genocide op de Roma en Sinti en de slavernij.

Over antisemitisme en de Europese ereschuld tegenover Joden' stelt hij dat er inmiddels iets anders aan de hand is, namelijk het etaleren van witte onschuld na 1945. Het hele 'zelfgenoegzame' idee dat antisemitisme na de oorlog is gestopt en dat racisme iets van vroeger was. Ook de ont koppeling van antisemitisme van de bredere strijd tegen racisme is hem een doorn in het oog.

Door dit alles blijft Palestina letterlijk en figuurlijk in Europa's dode hoek. 'Het zijn de slachtoffers van slachtoffers', citeert hij de Palestijns-Amerikaanse literatuurwetenschapper Edward Said.

Maar Çankaya is klaar met de 'verhullende taal' over de genocide in Gaza. 'De oorlog in het Midden-Oosten' of 'het Palestijns-Israëli-

sche conflict' dekt volgens hem geenszins de lading van het genocidale Israëliëse geweld. Onder deze omstandigheden is er volgens hem ook geen recht op Israëliëse zelfverdediging. 'Het bezette Palestijnse volk heeft dat wel.'

Hij herinnert zich het wandelen in Amsterdam met een gebro-

Opklimmen

Voordat hij daar verder op in kan gaan, wil Çankaya nog kwijt dat hij ook weerstand voelde om over zijn kindertijd te praten, zowel bij de psycholoog als in het boek. Het zou symbool staan voor het idee dat zijn woede op de maatschappij alleen een persoonlijk probleem is.

'Ik wilde vooral een politiek verhaal vertellen. Sociale problemen kunnen we niet individualiseren. Mijn boosheid komt niet door mijn kindertijd. Ik ben boos om dat Palestijnen worden afgeslacht.'

Daarop trekt een 'getriggerde' Tofik Dibi een boekje open over 'standaardverhalen' van personen van kleur die opklimmen. 'Dat kennen we nu wel', zegt hij. 'Verhalen over Aboutaleb die het gelukt is om burgemeester te worden. Prima.'

El Hamidi heeft met *Generatie 9/11* ook geen standaard migrantenboek geschreven. 'Het moest eruit, niet zomaar een coming-of-age', zegt hij sarcastisch. 'Het is wel belangrijk om het persoonlijke politiek te maken.'

Tussen het allochtone mannen-geweld luistert fotograaf Yüksel aandachtig. Wanneer haar werk *Je moest eens weten* ter sprake komt, deelt ze mee dat ze het stereotiepe beeld van moslimvrouwen op straat met boodschappentassen heeft willen corrigeren. 'Dit, de blik van witte Nederlandse fotografen, mocht niet het enige beeld zijn dat volgende generaties van deze generatie vrouwen zouden hebben.'

Van Aboutaleb tot Bolkestein

De moderator wil meer weten over de dubbele strijd van sociale klimmers van kleur die een tweefrontenoorlog voeren. Çankaya geeft

'Als ik het genocide wil noemen, dan moet dat gewoon kunnen'

ken hart, maar haalt daarna weer fel uit. 'Ik hoef er niet meer bij te horen, bij de zogenaamde beschaving op westerse voorwaarden.' Over de volgende generaties zegt hij: 'Zij zullen terugkijken en zich afvragen: Waarom grepen er niet meer mensen in?'

Çankaya krijgt een daverend applaus voor zijn scherpe uitspraken. De zaal verheugt zich op meer 'allochtone waarheid' in een panel met bestuursadviseur Tofik Dibi, fotograaf Çigdem Yüksel en journalist Lotfi el Hamidi. Hoe gaan zij om met de weerstand als ze over het lijden in Gaza willen praten?

'Je kunt niet ongeschonden blijven wanneer je klappen blijft vangen,' vertelt Lotfi el Hamidi mysterieus over zijn vertrek bij NRC. Hij schrijft nu voor *De Groene Amsterdammer*.

boek van Çankaya: 'Ik hoef het

toe dat hij in dat proces het racistisch neerkijken op de eigen gemeenschap heeft verinnerlijkt. 'Over Turken, over religie.'

Dibi herkent het in de lof die hij kreeg nadat hij uit de kast kwam. 'Van Aboutaleb tot Bolkestein. Ik was de meest geïntegreerde Marokkaan ooit, op een ex-moslim na. Maar het duurde maar één tweet over Palestijnse doden, en ineens was ik een Hamas-terrorist. Ik wist altijd al dat het vrijblijvend was, het was geen echte connectie, het waren vooral Nederlandse zelffelicities.'

De moderator vraagt Dibi hoe het is om in Marokkaanse kringen de ander te zijn. Hij denkt even na en zegt dat het hem toch makkelijker afgaat. 'Mijn familie pretendeert niet constant een democratische rechtsstaat te zijn', zegt hij en krijgt de lachers mee.

Dibi deelt mee dat hij zich heeft neergelegd bij het feit dat Joodse levens in Nederland hoger worden gewaardeerd dan andere levens.

'Hoe lang zijn we nog veilig hier?'

'Ongeloof, woede en verdriet. Dat is wat ik voel. Constant. We zijn met veel minder. En de enige momenten van verlichting zijn zulke avonden van waarheid.'

Yüksel meldt dat de tweefrontenoorlog soms 'schizofreen' kan aanvoelen, maar dat ze altijd kan thuiskomen bij familie. Dit terwijl ze de publieke ruimte, de straat onveiliger dan ooit ervaart.

Terug bij El Hamidi, die openhartig vertelt over zijn tijd bij NRC.

BEELD: TAYFUN BALCIK

'Ik zei tegen mijn collega-redacteur: van 9 tot 5 draag ik een pet, maar zodra ik het pand verlaat, stap ik de echte wereld in met de naakte waarheid die je op Al Jazeera over Gaza ziet.' Hij ontwikkelde een strategie van *pick your battles*.

'Want anders verspeel je bij het eerste het beste meningsverschil al je kaarten. Sommige mensen willen het gewoon niet begrijpen. Daar lijkt het op. En als ik het genocide wil noemen, dan moet dat gewoon kunnen. Mijn maatstaf was mijn dochter van tien. Kun je al die verminkte lichamen uitleggen aan kinderen? Nee, dus ik ben niet degene die gek is.'

Op de vraag wat uiteindelijk tot zijn vertrek heeft geleid, is hij eerlijk. 'Een vrijgekomen vacature bij *De Groene Amsterdammer*. Tja, de huur moet worden betaald.'

Dibi vertelt daarop dat hij veel voetballers en andere beroemdheden kent die om dezelfde reden stil blijven. 'Ik heb net een contract', kreeg hij vaak te horen toen hij acties over Gaza wilde opzetten.

Yüksel legt een link tussen het

geweld in Gaza en de situatie hier. 'Hoe lang zijn we nog veilig hier? Elk jaar verschijnt er wel een rapport over moslimdiscriminatie dat niet serieus genomen wordt.'

Çankaya vindt het 'betalen van de huur' te makkelijk als een genocide plaatsvindt. Hij stelt voor om ons collectief beter te organiseren. 'Dus mocht iemand hierdoor ontslagen worden, dan zou dat opgevangen kunnen worden'. Aansluiten bij een vakbond dus.

'Dat is de reden waarom ik de banden met mijn gemeenschap, de moskee, nooit heb verbroken', reageert El Hamidi. 'Ik maakte me nooit illusies en heb daarom altijd twee paspoorten behouden.'

'Waar ga je überhaupt naartoe?', wil Dibi van El Hamidi weten. Dubai? Weer gelach in de zaal.

'Nee, gewoon Marokko', zegt hij en uit opnieuw zijn ontgoocheling en verontwaardiging over 'de uitroeiing van Palestijnen als beesten'. Hij richt zich direct tot de zaal. 'Als dit een rechtbank was, dan was het het hele kabinet schuldig aan medeplichtigheid en ontkenning van genocide.'

Luid applaus volgt. El Hamidi roept iedereen tenslotte op door te gaan met 'je blijven uitspreken', en deel te nemen aan 'sit-ins' en demonstraties. 'Geef vooral niet op', aldus El Hamidi.

Gaza als catharsis

Na het panel neemt de dichter Nisrine Mbarki het woord en ook in haar voordracht is de teleurstelling met Nederland en het Westen diep. 'Ben ik blind geweest de afgelopen 45 jaar. Gaza is de catharsis geworden voor het failliet van het Westen. Ik hoor en hoor niet bij dit systeem', zegt ze.

Het einde van de avond is weer voor de man van het uur. 'Hoe kun je nog in het Westen en het internationaal recht geloven? Wij moesten integreren. Wij, de barbaren, die mens moesten worden. Het waren allemaal luchtkastelen, van anti-moslim, anti-Arabisch en anti-Palestijns racisme.'

Çankaya omarmt daarom liever de excommunicatie als 'barbaar', die opstaat tegen de genocide in Gaza, dan de 'beschaving van het Westen'. •

dK.Academie

voor €29,95 p.m.

Maandelijks
opzegbaar

dK.Academie is de community van lezers van het crossmedia-platform *de Kanttekening*.

Als actieve members staan we maandelijks stil bij een actueel of relevant thema, zoals terrorisme, geld, modern China of de Nederlandse rechtsstaat. Het gekozen thema ondersteunen we met het volgende:

- Maandelijks een boek uit de reeks *Elementaire Deeltjes* van Amsterdam University Press, waarover het *Nederlands Dagblad* recenseert: 'beter dan Google en Wikipedia samen', ter waarde van € 15,00 per titel.
- Toegang tot de luistercolleges van Home Academy ter waarde van € 12,50 per maand.
- Een abonnement op het maandblad van *de Kanttekening* inclusief digitale toegang ter waarde van € 12,95.
- Toegang tot maandelijkse meet-ups met boeiende sprekers en schrijvers, inclusief één introducté per keer.
- Interessante kortingen op culturele evenementen, films, theaters, musea, concerten, optredens en exposities.

Bovendien besteden we in *de Kanttekening* uitgebreid aandacht aan het thema van die maand. Je leest dan stukken van bekende en minder bekende schrijvers, allen experts in het desbetreffende vakgebied.

Word nu onderdeel van dK.Academie voor slechts € 29,95 per maand.

In samenwerking met:

